

יוסף אמר

מפלגות היהודים ערב הגלות

יאאל ביטון

© כל הזכויות שמורות ליגאל ביטון.

קרית-שמונה, תשע"ו 2016.

אתר המחבר : https://archive.org/details/@igal_biton

בשער : בית-הכנסת בגמלא. צילום המחבר, 6.9.2015.

• התוכן

4	פתיח קצר
5	בתקופת החשמונאים
9	בתקופת הורדוס
12	עד ימי אגריפס השני
15	יוסף בן-מתתיהו
18	שמעון הפרושי וחנן הצדוקי
24	מלחמת הרומאים ביהודים
33	מקורות עיקריים

• כתיח קצר

חיבור זה סוקר בקיצור נמרץ את תולדות-ישראל, תוך התמקדות במפלגות היהודים ובגישתן ליהדות, במקורות האלה: ספר בן-סירא, אגרת אריסטאס, ספרי החשמונאים וספרי יוסף בן-מתתיהו (חלק מ"קדמוניות היהודים", "תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", "תולדות יוסף" ו"נגד אפיון").

הספרים הללו הם הרציף אל ים-התנין שכתובתו הסתיימה במאה ה-5 לפה"ס. מהם ניתן לדלות את הזהות של עם-ישראל הריבוני בארצו, על מפלגותיו, בטרם התפזר לכל עבר. לא רק שהזהות הקדומה ההיא לא חלפה מן העולם, אלא שהיא אקטואלית היום יותר מתמיד, כאשר חזרנו לארץ-ישראל כריבוניים. מי יתן ותתקיים בנו ברכת משה: "וַיְהִי בִישְׁרוֹן מִלֶּדָּה בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם, יַחַד שְׁבֵטֵי-יִשְׂרָאֵל" (דברים ל"ג 5).

האחר

• בתקופת החשמונאים

יוחנן החשמונאי המכונה הורקנוס, ירש את הכהונה הגדולה מאביו שמעון, בחודש שבט שנת 135 לפה"ס (חשמונאים א', ט"ז 14). **בימיו פרצה המחלוקת בין היהודים הפרושים לבין היהודים הצדוקים**. ראוי לציין שאיננו שומעים על התנועות הללו בספרי החשמונאים, שם מוזכרים כהנים חסידים וסופרים, ואנו כן שומעים עליהן במישנה. נראה שהשם "פרושים" נגזר משיטתם לפרש את התורה, האף שמשמעות השם יכולה להיות גם "פרישות". ועל כך העיד יוסף בן-מתתיהו: "הפרושים, חבורה בקרב היהודים ... ומרבה לדקדק מהן [יותר משאר המפלגות] בביאור [פירוש] החוקים" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים" א', ה' 2). באשר ל"צדוקים", "רוב החוקרים סוברים כי הצדוקים נקראו על שם כוהני בית-צדוק"¹ (ראו מ"א ב' 35, יחזקאל מ"ד 15, עזרא ג' 2). הכהן-הגדול חנן בן-חנן למשל, שנמנה על מנהיגי היהודים בירושלים בזמן המלחמה ברומאים, היה צדוקי.²

וכך מספר יוסף בן-מתתיהו: "אלה שרגזו עליו [על יוחנן] יותר מכל היו הפרושים ... [ואחד מהם, אלעזר שמו, אמר לו] מאחר ואתה מעוניין לדעת את האמת, אם רצונך להיות צדיק - הנח את הכהונה הגדולה³ ... וכאשר ביקש [יוחנן] לדעת, מדוע עליו להניח את הכהונה הגדולה, השיב לו: 'שמענו מהזקנים שאימך היתה שבויה בזמן שלטונו של אנטיוכוס אפיפנס'. זה לא היה נכון, ויוחנן התעורר נגדו וכן כל הפרושים כעסו עליו ... והיה אחד יונתן, חבר קרוב מאוד של יוחנן, והוא מתנועת הצדוקים שדעותיה מנוגדות לזו של תנועת הפרושים. הוא אמר ליוחנן שאלעזר חרף אותו כך [לא על דעת עצמו בלבד, אלא] לפי הדעה המקובלת על כל הפרושים ... ויוחנן כעס מאוד וחשב שהאיש הזה חרף אותו על דעתם [של כל הפרושים והוא] ... עזב את תנועת הפרושים וביטל את הדינים [הלכות] שהטילו על הציבור, והעניש את מי שקיימו אותם. מכאן צמחה האיבה בינו ובניו [בית מתתיהו], לבין המון העם [בהנהגת הפרושים] ... **מה שאסביר עכשיו, הוא שהפרושים מסרו לעם מצוות רבות שירשו מאבותיהם, אשר אינם כתובים בתורת משה. ומהסיבה הזו הצדוקים דוחים אותם** ואומרים שאנו מחוייבים להשמע למצוות הכתובות, אך לא למה שנמסר מירושלם אבותינו. וסביב העניינים הללו צמחו הבדלים ומחלוקות גדולות ביניהם. בעוד הצדוקים לא השפיעו אלא על העשירים ולא נהנו מאהדת העם, לפרושים היה את המון-העם לצידם" ("קדמוניות היהודים" י"ג, י" 5 - 6).⁴

עדה רביעית שהוזכרה שם היא ה"גליליים", שעליה הטיל יוסף את אשמת חורבן הבית-השני, ככתוב: "כי יהודה וצדוק שעוררו תנועה פילוסופית רביעית בקרבנו, שהיו לה מעריצים רבים מאוד, מילאה בעת ההיא את ערינו מהומות. והניחה את היסודות לאסוננו העתידי בדרכה הפילוסופית הזו, שלא היתה מוכרת לנו קודם לכן ... כי הנגף שהתפשט בקרב הצעירים שהיו להוטים אחריו, הביא על העם חורבן. ליהודים היו מזה זמן שלוש עדות פילוסופיות מיוחדות בדרכן: עדת האיסיים ועדת הצדוקים, והגישה השלישית היתה של אלו הקרואים פרושים ... יהודה הגלילי היה מנהיגם [של הגליליים]" ("קדמוניות היהודים", י"ח א' 6-1).

¹ רגב, איל. "הצדוקים והלכתם. על דת וחברה בימי בית שני". ירושלים: יד יצחק בן-צבי, 2005. ע' 12.

² "קדמוניות היהודים", כ' ט' 1.

³ שהרי החשמונאים נטלו את הכהונה-הגדולה משושלת בית-צדוק, שבשלב מסוים מעלה בתפקידה. למשל, כבר בשנת 174 לפה"ס יהושע-יסון, אחיו של הכהן-הגדול חוניו השלישי, נסע אל אנטיוכוס אפיפנס. הוא ביקש ממנו לכפות את מינויו לכהן-גדול, בתמורה לשוחד כספי ולהפיכת ירושלים לפוליס, כלומר עיר בעלת צביון יווני. הוא נענה בחיוב, הדיח את אחיו ואכן הפך לכהן-גדול (חשמונאים ב', א' 7, ד' 8 - 16).

⁴ תרגום המחבר מהמהדורה האנגלית של William Whiston. וכן כל הציטוטים להלן מ"קדמוניות היהודים".

אחיו של יהודה, ינאי המכונה אלכסנדר, ירש אותו בשנת 103 לפה"ס ומלך 27 שנים. בימיו שבו הפרושים להתקומם נגדו כפי שעשו בימי אביו יוחנן, והמשיכו לדבוק בתירוץ הקודם ככתוב: "הם גם השמיצו אותו [את ינאי], באומרם שהוא צאצא של שבוייה" ("קדמוניות היהודים" י"ג, י"ג 5). בתגובה, **ינאי חבר לצדוקים ודיכא את הפרושים בתקיפות**, ככתוב: "ינאי הכה במתקוממים יותר מששת אלפים איש ... עד אשר קם מרד גלוי. גם הפעם היתה ידו על העליונה, ובמלחמותיו הרצופות עם העם, המית לא פחות מחמישים אלף איש מן היהודים ... הוא ניסה להפסיק את המלחמה ולדבר שלום אל נתיניו המורדים, אבל אלה הוסיפו עוד לשנוא אותו ...

[והפרושים] שלחו אל דמיטריוס [היווני] המכונה אקירוס לעזרה [נגד ינאי] ... דמיטריוס קיוה להטות אליו את לב שכירי ינאי [שלא היו יהודים], וינאי [מצידו ניסה] למשוך אחריו את היהודים אשר [לחמו] במחנה דמיטריוס ... במלחמה היתה יד דמיטריוס על העליונה ... וששת אלפים מן היהודים עברו אליו [אל ינאי] בברחו אל הרי יהודה ... דמיטריוס לא עצר כוח לשאת את התמורה הזאת ... ועל-כן פנה ועלה מן הארץ [נטש] ... אבל המון המורדים הנשאר לא שבת מריב ... וינאי נלחם בו מלחמה קשה, עד אשר עלה בידו להמית את רוב השונאים ... וכגודל אפו ... ציוה להוקיע [לצלוב] שמונה מאות איש מהשבויים על צלבים בראש העיר [ירושלים] ... ובלילה ההוא ברחו שמונת אלפים מהקמים [המורדים] על המלך, מעבר לגבולות יהודה ... ואימת החרב סרה מן הארץ" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים" א', ד' 3 - 8).

האירועים הללו תועדו גם בתלמוד הבבלי, כך: "ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: 'ינאי המלך, ליבם של פרושים עליך'. [השיב ינאי:] 'ומה אעשה?' - 'הקם להם בציץ שבין עיניך [היה כהן-גדול]'. הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידיה שמו. ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך: 'ינאי המלך, רב לך כתר-מלכות, הנח כתר-כהונה לזרעו של אהרון'. שהיו אומרים [הפרושים], אימו [של ינאי] נשבת [היתה שבוייה] במודיעים [בעיר מודיעין]. ויבוקש הדבר ולא נמצא, ויבדלו חכמי ישראל בזעם. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: 'ינאי המלך, הדיוט שבישראל כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן-גדול כך הוא דינך. ומה אעשה אם אתה שומע לעצתי - רומסם [את הפרושים]. ותורה מה תהא עליה? הרי כרוכה ומונחת בקרן-זוית, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד'. אמר רב נחמן בר יצחק: מיד נזרקה בו אפיקורסות. דהוה ליה למימר, תינח תורה שבכתב - תורה שבעל-פה מאי? מיד ותוצת הרעה על ידי אלעזר בן פועירה, ויהרגו כל חכמי-ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן-שטח והחזיר את התורה ליושנה" (קידושין, דף ס"ו).

רעייתו של ינאי, שלומית (שלומציון) המכונה אלכסנדרה, ירשה אותו בשנת 76 לפה"ס ומשלה תשע שנים. להבדיל מינאי היא ריצתה את הפרושים, עד אשר הם משלו בפועל, כדברי יוסף: "הוא [ינאי] השאיר את מלכותו ביד שלומית אשתו ... היא נזהרה מאוד בחוקי מסורת-האבות ... לעומת זאת התערבו בשלטונה הפרושים, חבורה בקרב היהודים שיצא לה שם כי היא עולה על חברותיה ביראת-אלהים, ומרבה לדקדק מהן בביאור [פירוש] החוקים [ומכאן "פרושים"]. שלומית כיבדה את האנשים האלה יותר מן המידה ... עד אשר היו הם המוציאים והמביאים את כל העם ... ידה משלה בכל - והפרושים משלו בה ... הם המיתו את דיוגנס ... כי היה בעצה אחת עם המלך [ינאי], להוקיע את שמונה מאות האנשים. וגם הסיתו את שלומית לרדוף את יתר האנשים אשר הפיחו את חמת ינאי עליהם, והם עשו משפט מוות בשונאיהם כרצונם" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים" א', ה' 1 - 3). ובמגילת תענית כתוב: "יום שנסתלקה סנהדרין של צדוקים [בימי שלומית] וישבה סנהדרין של ישראל [פרושים], עשאוהו יום-טוב" (כ"ד-כ"ה).

שלומית הורשה עוד בחייה את הכהונה הגדולה, לבנה הבכור יוחנן (השני) המכונה הורקנוס. אלא שאחיו יהודה (השני) המכונה אריסטובולוס, נטל את השלטון בכוח בשנת 67 לפה"ס. בתגובה, יוחנן חבר לחרתת הערבי ואנטיפטר האדומי, אשר לחמו ביהודה וצרו עליו בירושלים. המון העם תמך ביוחנן, הכהנים תמכו ביהודה, והיה שם גם **חוני "המעגל"** שקרא לשלום ולקץ האיבה, ככתוב: "העם תמך בהורקנוס [יוחנן] ועזר לו במצור, בעוד איש מלבד הכהנים לא תמך ביהודה ... והיה שם אחד בשם חוני [חוני]. איש צדיק ואהוב האל שהתפלל פעם אחת לאל שישים קץ לבצורת, והאל שמע תפילותיו והוריד גשם. האיש הזה הסתתר, בראותו שהמהומה גדולה. בכל אופן, הם [אנשי יוחנן] הביאו אותו למחנה היהודים וקיוו שכמו שתפילותיו שמו קץ לבצורת, כך יתפלל נגד יהודה וסיעתו. וכאשר תירץ את סירובו ועדיין נדחק על-ידי ההמון לשאת את דברו, הוא נעמד בתוכם ואמר: 'אלוהינו מלך העולם: מאחר ואלה העומדים כעת עימי הם עמך, ואלה שבמצור הם כוהניך, אני מתחנן בפניך שלא תאזין לתפילותיהם של אלה נגד אלה ושלא תגשים את מה שאלה מייחלים לאלה'. ומיד כשאמר את התפילה הזו, סקלו אותו למוות יהודים שפלים" ("קדמוניות היהודים", י"ד ב' 1).

בעת ההיא הגיע לארץ יהודה סקאברוס, **המצביא הרומי של פומפיוס**. מייד עם בואו התייצבו אצלו שליחים מאת יהודה ומאת יוחנן, והוא בחר ביהודה שהרבה במתנות. כשהגיע פומפיוס לדמשק הגיעו אליו שוב משלחות האחים והוא ביקש מהם שישמרו על השקט. אבל יהודה כבש עיר אחת בשם דיאון ובכך הפך לאויבו של פומפיוס. והגיעו הדברים לידי כך שפומפיוס עצמו עלה על ירושלים. היה זה בשנת 63 לפה"ס, ושוב בית-המקדש נפל בידי זרים בגלל מריבות בין יהודים. בדיוק כמו בימי יסון ומנלאוס שהביאו את אנטיוכוס אפיפנס לירושלים בימי מתתיהו החשמונאי, כ- 100 שנים קודם לכן (חשמונאים ב', א' 7, ד' 8 - 16).

וכך תאר זאת יוסף: "על כך פומפיוס רגז מאוד ואסר את יהודה ובא בעצמו אל העיר ... והיתה מחלוקת בין האנשים שבתוך העיר ... בעוד חלקם העדיפו למסור את העיר לידי פומפיוס, דחקו בהם אנשי יהודה לסגור את השערים ... ותפסו את בית-המקדש וניתקו את הגשר המחבר אותו אל העיר והתכוונו למצור. אבל האחרים [אנשי יוחנן] הכניסו את פומפיוס פנימה ומסרו לו את העיר ואת ארמון המלך ... ויוחנן סייע לו בשימחה בכל דבר ... העיר נכבשה בחודש השלישי ביום הצום, באולימפיאדה ה- 179 [בשנים 64 - 61 לפה"ס] ...

חלק מהיהודים נטבחו בידי הרומאים וחלק בינם לבין עצמם. והיו שהשליכו עצמם לנהומות או שהציתו את בתיהם ושרפו אותם, כי לא יכלו לשאת את המצוקה שניחתה עליהם. מהיהודים נפלו שנים-עשר אלף ... פומפיוס נכנס פנימה [לבית-המקדש] ... וראו את כל מה שאסור היה לאף-אחד לראות, פרט לכהנים הגדולים ... [ולמחרת הוא] החזיר את הכהונה הגדולה ליוחנן, גם בגלל שהיה לו לתועלת בכמה מובנים ובגלל שמנע מהיהודים בארץ להושיט כל עזרה ליהודה ... הוא [פומפיוס] כפה על ירושלים להעלות מס לרומאים והחרים את ערי חילות-סוריה שתושבי יהודה לקחו ... והגביל את העם שהתרומם כל-כך קודם לכן, לתוך גבולותיו [בארץ יהודה] ... והחזיר [לקח מיהודה] את שאר הערים - סוסיטא ובית-שאן ופחל ודיאון ושומרון, כמו גם מרשה ואשדוד ויבנה ... עזה ויפו ודור ומגדל-סטרטון ... והגורמים לאסון הזה שנפל על ירושלים, היו יוחנן ויהודה שהתקוטטו ביניהם. **וכעת איבדנו את חירותינו ונעשינו נתינים לרומאים, ונשללה מאתנו הארץ שלקחנו בכוחנו**" (שם, י"ד, ד' 1 - 5).

יהודה ומשפחתו הוגלו לרומא, אך הוא ושני בניו - ינאי (השני) המכונה אלכסנדרוס ומתתיהו (השני) המכונה אנטיגונוס - נמלטו ארצה ועוררו התקוממויות שבסופו של דבר נבלמו ע"י הרומאים. יוליוס קיסר שעלה לשלטון ברומא בשנת 48 לפה"ס,⁵ הטיב עם השושלת החשמונאית. הוא שחרר את יהודה ומינה אותו למפקד שני לגיונות בסוריה, אך הוא הורעל למוות והובא לקבורה בירושלים.

אירוע ראוי לציון מהעת ההיא, הוא זה: הורדוס שמשל בגליל, הוציא להורג איש בשם חזקיה. אנשי הסנהדרין דחקו ביוחנן לזמן את הורדוס למשפט, על שעשה כן בלי משפט-צדק, באומרם: "עד מתי תבליג על המעשים האלה? האינך רואה שאנטיפטרוס ובניו כבר נטלו את השלטון, ולך לא נותר אלא שם המלך לבדו?" (שם, י"ד ט' 3). הורדוס הגיע לבסוף למשפט עם גדוד לוחמים, כדי להרתיע את הדיינים ולהשפיע על ההחלטה. "ואז אחד [מחכמי הסנהדרין] ששמו שמאי,⁶ שהיה איש-צדיק ולכן חף מפחד, קם ואמר: 'עמיתי אשר כאן ואתה [יוחנן] מלכנו: מימי לא נתקלתי במקרה כזה ... שאיש שנקרא לעמוד למשפט לפנינו, הופיע אי-פעם בצורה כזו ... אם נדון אותו לפי חוקינו, הוא יהרוג בנו ... תדעו לכם שאלהים גדול ושהאיש הזה שאתם עומדים לזכות למען יוחנן, ינקום יום אחד בכם ובמלך [הכהן-הגדול] עצמו'. ושמאי לא טעה בשום-דבר בתחזית שלו, כי כאשר עלה הורדוס למלוכה ... הוא הרג את כל חברי הסנהדרין ואת יוחנן עצמו, חוץ משמאי, כי רחש לו כבוד רב בשל צדיקותו. ובגלל שכאשר היתה העיר נצורה לאחר-מכן בידי הורדוס וסוסיוס, הוא [שמאי] שכנע את האנשים להכניס את הורדוס לתוך העיר, ואמר להם שמפני חטאיהם לא ימלטו מידיו" ("קדמוניות היהודים", י"ד ט' 4).

מתתיהו (אנטיגונוס) נטל את המלוכה והכהונה הגדולה בשנת 40 לפה"ס, בסיוע הפרתים (מאיזור פרס). יש בשמו משום סימליות וסגירת-מעגל, בהיותו המלך החשמונאי האחרון. הרומאים שלחמו בפרתים ראו בו אויב, ולכן הדיחו אותו והמליכו במקומו את הורדוס. את המלחמה ביניהם שנערכה בירושלים, תאר יוסף כך: "ואז הוא [הורדוס] התקדם לירושלים והקיל שהיה עם סילו הצטרף אליו ... [והורדוס אמר לתושבי העיר] שהוא בא לטובת האנשים [ובמעמד הזה קרא להם שמאי לתמוך בהורדוס, כאמור] ... אבל מתתיהו, בהשיבו להאשמות הורדוס, פנה אל הרומאים ואל סילו ואמר שלא יהיה זה מן-הצדק אם יתנו את המלוכה להורדוס, שאיננו אלא איש מן-השורה ואדומי [יוסף העיר במקור - 'יהודי למחצה']. ועליהם להטיל זאת על מי שהוא ממשפחת המלוכה, כנהוג ... בינתיים פאקורוס נפל במערכה והפרתים הובסו ... כשעונת החורף חלפה, הורדוס הניע את צבאו אל ירושלים וקבע את מחנהו סמוך לעיר. זו היתה השנה השלישית מאז שהוכרז למלך ברומא ...

וכולם נאספו אל חומות ירושלים ... וכל המקום [בית-המקדש] התמלא באלה שנטבחו בזעמם של הרומאים שהצטבר במצור הממושך, ובקינאה שאחזה ביהודים שעמדו לצידו של הורדוס, שלא היו מוכנים להשאיר אחד מיריביהם [היהודים] בחיים ... האסון הזה נפל על העיר ירושלים ... באותו היום שבו נפלו יהודי [העיר] בידיו [של פומפיוס בשנת 64 לפה"ס], וזה היה לאחר עשרים ושבע שנים [בשנת 37 לפה"ס] ... אבל הורדוס חשש שמתתיהו יושם במשמר אנטוניוס וכאשר יובא עימו לרומא, הוא עלול לתבוע את זכותו בסנאט ולטעון שהוא מזרע המלוכה ושהורדוס איננו אלא איש מן-השורה, ועל-כן היא שייכת לבניו באשר להם הייחוס ... מתוך חשש זה, באמצעות תשלום סכום כסף גדול, השתדל הורדוס ושכנע את אנטוניוס לרצוח את מתתיהו ... **ובזה נגדעה שושלת המלוכה של החשמונאים, מאה עשרים ושש שנה לאחר שנוסדה**" ("קדמוניות היהודים", י"ד, י"ג 3 - ט"ז 4).

⁵ השו"קדמוניות היהודים" י"ד פרק ז' 4, לפרק י"א 1, ובהנתן שנפטר בשנת 44 לפה"ס.

⁶ מרדכי ברויאר כתב: "ואין צורך לפקפק בכך שזהו שמאי הזקן [מהמישנה]" ("עמדתם של חכמי התורה במלחמות החשמונאים", בתוך "חברה והיסטוריה", תש"מ).

• בתקופת הורדוס

מהורדוס שמלך בשנת 37 לפה"ס ועד צאצאו אגריפס השני שנפטר בשנת 100 לספירה,⁷ חלפו 137 שנים. הורדוס שלא היה מזרע המלוכה או הכהונה, הביא את הקץ על שושלת החשמונאים ומשל ביד רמה. הוא עשה זאת בשתי דרכים עיקריות: באמצעות קשריו עם רומא ובאמצעות שילטון אימה. על קשריו ההדוקים עם קיסרי רומא, העיד יוסף: "כאשר הורדוס מלך כבר שבע-עשרה שנים [שנת 20 לפה"ס] ... הוא זכה לעדנה כזו, שכאשר משלו רק שניים בממלכה הרומית העצומה - תחילה קיסר [אוגוסטוס] ואחר-כך אגריפה שהיה ידידו הקרוב ביותר - קיסר [אוגוסטוס] חיבב את הורדוס יותר מכולם מלבד אגריפה. ולאגריפה לא היה חבר טוב יותר מהורדוס מלבד קיסר" ("קדמוניות היהודים", ט"ו י' 3). על משטר האימה שהורדוס הנהיג, העיד יוסף: "ומאחר והשלטון על כל יהודה היה נתון כעת בידי הורדוס, הוא קידם את תושבי העיר שעמדו לצידו ולא פסק ליום אחד מלנקום ולהעניש את אלו שבחרו לעמוד לצד יריביו" (שם, ט"ו א' 1).

הורדוס הרחיק בשיטתיות את צאצאי החשמונאים מהכהונה הגדולה: "בהשמו ממינוי של נשיא כלשהו לכהונה הגדולה, הוא זימן מבבל כהן אלמוני בשם חננאל והעניק לו את הכהונה הגדולה" (שם, ט"ו ב' 4). בלחץ רעייתו מרים משושלת החשמונאים, הוא מינה לכהן-גדול את אחיה יהודה (אריסטובולוס), אבל מיד לאחר מכן דאג להמיתו במסווה של תאונת-טביעה, מפני שזכה לאהדת העם. אותו יהודה היה הכהן-הגדול האחרון לשושלת החשמונאים, בן שבע-עשרה בכהונתו ובמותו. על יוחנן הכהן-הגדול מהשושלת החשמונאית, הורדוס טפל אשמה, העמידו לדין בפני הסנהדרין והוציאו להורג (שם, ט"ו ו' 2). באופן דומה הוציא להורג את רעייתו-שלו מרים, ככתוב: "והוא [הורדוס] זימן את רעייתו לבית-הדין ... הם גזרו עליה מוות ... וכך הובלה מרים למותה" (שם, ט"ו ז' 4). ואף את שני בניו הוציא להורג ברוב אכזריותו ושגעונו, ככתוב: "אלכסנדר ואריסטובולוס [בני הורדוס ומרים] הובאו לסבסטי [שומרון] בפקודת אביהם ושם נחנקו למוות" (שם, ט"ז י"א 7).

בעודו גוסס, הורה הורדוס להוציא להורג בן נוסף שלו, ככתוב: "אז הוא [הורדוס] ביקש תפוח וסכין, כי היה זה מנהגו לקלוף את התפוח בעצמו ומיד לאחר מכן לחותכו ולאכול ... הוא זעק וחבט בראשו ואף שהיה גוסס הוא התרומם ונשען על מרפקו, ושלח כמה משומרי ופקד עליהם להרוג את אנטיפטר [בנו]" (שם, י"ז ז' 1). לפיכך סיכם יוסף את חיו כך: "הוא [הורדוס] מת ... ומלך לאחר שהרג את מתתיה, במשך 34 שנים ... הוא היה איש אכזר כלפי כולם באופן שווה, ועבד לתשוקתו שאינה מתחשבת בצדק. ועם זאת, הוא היה בר-מזל יותר מכל אדם אי-פעם, כי מאדם מן-השורה הפך למלך. ואף שנקלע לרבבות סכנות, הוא נחלץ מכולן בשלום והמשיך בחיו עד זיקנה" (שם, י"ז ח' 1).

הורדוס נהג כיהודי. אבותיו האדומים התגיירו בימי יוחנן הורקנוס, ככתוב: "כשהורקנוס [יוחנן] שמע על מותו של אנטיוכוס [השביעי, בשנת 129 לפה"ס], הוא יצא למסע כיבושים ... וגם כבש את דורה [אדוריים] ומרשה ערי אדום. והכניע את כל האדומים והרשה להם להשאר בארץ הזו בתנאי שיעשו ברית-מילה ויקבלו את חוקי היהודים. והם רצו כל-כך להשאר בארץ אבותיהם, שקיבלו עליהם את ברית-המילה ואת שאר מנהגי היהודים. וכך עלה בגורלם, שמהיום ההוא והלאה הם היו יהודים לכל דבר" (שם, י"ג ט' 1). הוא התחנף למנהגי הגויים, ככתוב: "מנהגי היהודים לא נחשבו בעיניו כל-כך, כמו הכבוד שרחש לאלו הרומיים" (שם, ט"ו ט' 5). ועם זאת, נראה שהקפיד על יהדותו יותר מיהודים חילוניים רבים בימינו. הנה כאשר נאם בשנת 30 לפה"ס בפני חיליו היהודים, לפני המלחמה בערבים, אמר: "למדנו מאלהים את המצויינת בדרכים ואת הקדושה בחוקים שלנו [התורה], מאת מלאכים

⁷ לפי שטיין מנחם, בתחילת המבוא ל"חיי יוסף".

ושליחים ... שימו-לב לדברים האלה ויותר מכל, לכך שהאל עומד לכם למגן בכל עת" (שם, ט"ו ה' 2 - 3). וכאשר נסיך ערבי ביקש לשאת את אחותו לאישה, הוא דרש ממנו להתגייר תחילה, ככתוב: "כאשר הורדוס שוחח עם אחותו [ששמה שלום] על כך ושאל אותה אם היא תענה לשידוך הזה, היא הסכימה מיד. אבל סיליוס [הערבי] נדרש להתגייר על-מנת להנשא לה, כי היה בלתי-אפשרי לעשות זאת בכל דרך אחרת. והוא, שלא יכל לשאת את ההצעה הזו, הלך לדרכו" (שם, ט"ז ז' 6).

גם האימרה המיוחסת לאוגוסטוס - "אני מעדיף להיות החזיר של הורדוס מאשר בנו" - מעידה על יהדותו כמו גם על אכזריותו. שכן הוא לא הרג חזיר, מאחר ולא אכל חזיר. כאשר הורדוס נפטר, בניו ישבו שיבעה כנהוג ביהדות, ככתוב: "וארכילאוס [בן הורדוס] רחש לו כבוד כזה והמשיך באבלו עד ליום השביעי, כי אלו ימי האבל לפי חוקי אבותינו" (שם, י"ז ח' 4). וכאשר יהודי קיסריה תבעו בעלות על העיר, הם הזכירו את יהדותו של הורדוס כחיוק לתביעתם, ככתוב: "ומהומה גדולה פרצה בין יהודי קיסריה לבין הסורים שהתיישבו בה גם הם, בעניין שיוון-הזכויות השמור לאזרחים הותיקים. היהודים טענו לזכות-ראשונים, בגלל שהורדוס מלכם ייסד את קיסריה וגם בגלל שהיה יהודי לפי מוצאו" (שם, כ' ח' 7). ואילו נכדו, אגריפס הראשון, "אהב לחיות בקביעות בירושלים והיה זהיר מאוד בשמירת החוקים [של התורה] בארצו. לפיכך נשמר בטהרה שלמה ולא היה יום אחד שעבר, מבלי שהוקרב קורבן במועדו [בבית-המקדש]" (שם, י"ט ז' 3).

כפי שראינו, **הורדוס בחר בשמאי הפרושי ורומם אותו**. נמצא כי מטרותיו של הורדוס נפגשו עם מטרותיהם של הפרושים, כי היה להם אויב משותף - החשמונאים. הורדוס שאף להכחיד אותם כי היו היחידים שאיימו על מלכותו, ואילו הפרושים רצו במפלתם על שנטלו את הכהונה-הגדולה ועל שהכו אותם קשות בעבר (בפרט בימי יוחנן הראשון וינאי). ולראיה דברי יוסף: "ומאחר והשלטון על כל יהודה היה נתון כעת בידי הורדוס, הוא קידם את תושבי העיר שעמדו לצידו, ולא פסק ליום אחד מלנקום ולהעניש את אלו שבחרו לעמוד לצד יריביו. אבל פוליו הפרושי ותלמידו שמאי כובדו על-ידו יותר מכל השאר, כי כאשר היתה ירושלים במצור, הם יעצו לתושבים לקבל את הורדוס" ("קדמוניות היהודים", ט"ו א' 1). וגם, כאשר שלח הורדוס את בניו לרומא לפגוש את הקיסר, הם התאכסנו שם בביתו של פוליו הפרושי. ככתוב: "כשהגיעו לשם התאכסנו בביתו של פוליו, שחפץ מאוד בידידותו של הורדוס" (שם, ט"ו י' 1). כאשר דרש הורדוס מכל תושבי הארץ להשבע לו אמונים באופן מיוחד, הוא פטר מכך את פוליו ואת שמאי, ויהודי נוסף בשם מנחם, ככתוב:

"הוא [הורדוס] דרש מהם [מהתושבים] להבטיח שבבועה את ידידותם כלפיו ... הוא השתדל לשכנע גם את פוליו הפרושי ושמאי ואת רוב החכמים מסיעתם לשאת את השבועה, אך הם לא עשו כן ולא נענשו עם השאר, בגלל הכבוד שרחש לפוליו. גם האיסיים ... נפטרו מכך. אנשים אלה **[האיסיים] חיים באופן דומה לזה של אלו, שהיוונים מכנים פיתגוראים** ... והיה אחד מהאיסיים ושמו מנחם, שהעידו עליו שלא רק שניחן במידות מצוינות, אלא שגם חזה מאורעות עתידיים שהתגלו לו מאת האל. האיש הזה ראה פעם את הורדוס כשהיה עוד ילד, הולך לבית התלמוד, והצביע עליו כעל מלך היהודים ... [וכשהורדוס היה בשיא מלכותו, הוא שלח לקרוא למנחם ושאל אותו כמה זמן עוד ימלוך ... הורדוס היה מרוצה מתשובתו, הושיט למנחם את ידו ושילח אותו. ומהעת ההיא [הורדוס] כיבד את כל האיסיים" (שם, ט"ו י' 4 - 5). מנחם זה, מוזכר במסכת חגיגה ב' 2: "שמעיה אומר לסמוך, אבטליון אומר שלא לסמוך. הלל ומנחם לא נחלקו. יצא מנחם נכנס שמאי. שמאי אומר שלא לסמוך, הלל אומר לסמוך. הראשונים היו נשיאים [של הסנהדרין], והשניים להם - אבות בית-דין". רואים שכאשר שמעיה היה נשיא הסנהדרין, אבטליון היה אב בית-הדין. את שמעיה ירש בנשיאות הלל הידוע, ואת אבטליון בראשות בית-הדין ירש מנחם. כאשר מנחם פרש מתפקידו (בגלל השתייכותו לאיסיים?), ירש אותו בתפקיד שמאי. יש המזהים

את השם "אבטליון" עם השם "פוליון" (פוליו), שהרי יוסף כותב ששמאי היה תלמידו וגם לפי המישנה ירש שמאי את אבטליון בתפקיד (לאחר מנחם). **יוסף תאר כך את אורח-החיים הפרושי:** "באשר לפרושים, הם חיים בצנע ומתעבים תענוגות והם נוטים לדרך ההיגיון ... וכאשר הם טוענים שכל הדברים ביד הגורל, הם לא שוללים מהאדם את החירות לפעול כפי שהוא מוצא לנכון ... הם גם מאמינים שבתוך הנשמות יש כוח-נצח, ושתחת האדמה יהיה להן שכר ועונש, בהתאם לאופן שחיו בחיים האלו - בחסידות או ברשעות" ("קדמוניות היהודים", י"ח א' 3). וגם: "והיתה מפלגה אחת של אנשים יהודים, שהחשיבו את עצמם בשל המיומנות המדקדקת שהיתה להם בחוקי אבותיהם, וגרמו לאנשים להאמין שהם נבחרו על-ידי האל ... אלו הם הקרויים מפלגת הפרושים, שהיתה להם היכולת להתקומם נגד מלכים. מפלגה של ערמומים היו ... כאשר כל היהודים נשבעו ידידות לקיסר ולממשלת המלך, האנשים הללו לא נשבעו, ומניינם מעל 6,000 איש. וכאשר המלך הטיל עליהם קנס, אשת פירורא שילמה עבורם את הקנס ... הם אמרו שהאל גזר שעל ממלכת הורדוס להגדע ושצאצאיו לא ירשו אותה ... אז הרג המלך את אלו מהפרושים שנאשמו בעיקר ואת בגואס ... הוא הרג גם את כל אלו ממשפחתו, שקיבלו את חזון הפרושי" (שם, י"ז ב' 4). מהציטוט הזה אנו למדים, שלמרות הכבוד שהעניק הורדוס לפוליו ולשמאי הפרושים (ולמנחם), הוא לא נמנע מלהכות בפרושים אחרים.

לאחר מות הורדוס המנהיגות היהודית דרשה דווקא חסות רומית, להבדיל מהכתות המתעתעות, כי מאסה במלוכה, ככתוב: "משלחת של יהודים באה לרומא ... לתבוע חירות לחיות לפי חוקיהם [התורה]. מספר השליחים שנשלחו ברשות העם היו חמישים והם הצטרפו ללמעלה מ 8,000 יהודים שכבר היו ברומא ... [וסיפרו] שהורדוס השפיל אותם [בתקופת מלכותו] באופן כזה שאפילו חיית-פרא לא היתה נוהגת כך ... הדבר העיקרי שביקשו היה להשתחרר מהמלוכה ומכל שלטון דומה, ושיסופחו לסוריה ויהיו תחת חסות הנציבים שישלחו אליהם. ועל-ידי כך יוכח באמת אם הם מורדים מעוררי מהומות, או שומרי-סדר כאשר ישימו עליהם מושלים מתונים" (שם, י"ז א' 1 - 2). וכך אכן היה, כאשר אוגוסטוס מינה את ארכילאוס למושל (אתנרכוס) ולא למלך. ובשנת 6 לספירה הגלה אותו מהארץ עקב יחסו לתושבים, ומינה את הנציב הרומי הראשון קופוניוס.

הורדוס היה זה שיזם את בנייתו המחודשת של בית-המקדש, אשר נחנך בשנת 10 לפה"ס לערך, ככתוב: "והורדוס, בשנה השמונה-עשרה למלכות [19 לפה"ס] ... החל במפעל אדיר, לבנות בעצמו את המקדש לאל ... ובנה אותם במשך שמונה שנים [עד 11 לפה"ס]. ובית-המקדש עצמו נבנה על-ידי הכהנים במשך שנה אחת ושישה חודשים [שנת 10 לפה"ס, פחות שישה חודשים] - וכל העם נתמלא שימחה" (שם, ט"ו י"א 1 - 6). ויש לזכור שלצורך בניית המקדש החדש, הורדוס הרס את זה שבנו שבי-ציון.

• 48 י"א' אכריס השנ'

לאחר מות הורדוס, הורגשה מבוכה רבה בארץ. רוחות משיחיות החלו מנשבות ונבואות "אחרית-הימים" של הנביאים קמו לתחייה. יוסף תאר בהקשר זה אנשים שונים ומשונים, ביניהם: יהודה בן-חזקיה שתקף את הארמון בציפורי, שמעון עבד הורדוס ששרף את הארמון ביריחו ("קדמוניות היהודים", י"ז י' 5-6), אתרוגס שהכתיר עצמו למלך, מיצרי אחד שאמר שבכוחו להפיל את חומות ירושלים (שם, כ' ח' 6), תאודס שהבטיח לבקע את נהר-הירדן (שם, כ' ה' 1), ועוד ועוד. טקיטוס, ההיסטוריון הרומי בן זמנו של יוסף, כתב כך בעניין זה: "נרון [קיסר] טפל אשמה ... [על] הכריסטיאנים [המשיחיים]. כריסטוס, הראשון להקרא כך, נידון למוות במחוז טבריה ע"י הנציב פונטיוס פילאטוס [בערך בשנת 30]. האמונה הטפלה דעכה לרגע, אבל רק כדי להתפרץ שוב, לא רק ביהודה ... אלא גם בבירה עצמה [רומא]" ("השנים", ט"ו 44).⁸ מהאיזכורים הקצרים הללו **מובן שבראשית הספירה, ההתעוררות המשיחית הכתה-גלים ואיימה על מוסדות השילטון בירושלים ואפילו ברומא**. ודווקא מיעוט האיזכורים מלמד על שתיקה-רועמת ומכוונת של יוסף וטקיטוס שליחי הקיסר הרומי, שנועדה לכבות את האש הזאת ולהצניע אותה ככל האפשר.

לאור זאת נשאלת השאלה: מדוע הרומאים היו נחושים להרוס את בית-המקדש? שהרי אם היתה זו מילחמה במורדים, די היה בתבוסתם מבלי צורך להרוס את ההיכל. תשובה מעניינת לכך נמצאת בציטוט המיוחס לטקיטוס, שמביא סברוס בן המאה הרביעית. וכך כתב: "אומרים שטיטוס כינס תחילה את המועצה, לדון בשאלה האם להרוס מקדש עצום כל-כך ... [היו שסברו] ששימורו ישמש עדות למתונות רומא, בעוד שהחרבתו תנציח את אכזריותה. אבל אחרים כולל טיטוס עצמו, טענו מנגד שהחרבת המקדש הכרחית ביותר, כדי להשלים את הכחדת דת היהודים והמשיחיים [נוצרים]. הם שוכנעו שהדתות הללו, אף שעויינות אחת את השניה, הרי הן צומחות מאותם שורשים. המשיחיים צמחו מהיהודים ואם השורש יעקר, הענף יגדע בקלות" (Chronica 2.30.6-7, fragments 2).

עדות ליהודים-נוצרים הראשונים היא **עדת "האביונים" (Ebionites)**, שבמהלך המאה ה-4 לספירה נעלמו, או הועלמו ע"י הממסד הרומי-נוצרי שכוון בועידת ניקאה בשנת 325. אירנאוס בן המאה ה-2, תאר אותם כך: "אלה הקרואים 'אביונים' ... נוהגים רק לפי הבשורה של מתיו ודוחים את השליח פאולוס, באומרים כי הוא כפר בתורה. הם נוהגים לימול [ברית-המילה] ומקפידים לשמור את המיצוות המחויבות בתורה. והם כל-כך יהודים באורח-חייהם שהם אפילו מעריצים את ירושלים כאילו היתה בית-האל" (Against Heresies, Book I, 26.2).⁹ ואפיפניוס בן המאה ה-4, הוסיף: "אותו 'אביון' ... אמר שישוע נולד מיחסי-מין ומזרע אדם [ולא מרוח-הקודש] ... [והיתה] מסירותו [של אביון] למיצוות היהודים ליום-השבת, לברית-המילה, ולכל שאר המיצוות היהודיות והשומרוניות ... מוצאם מהזמן שלאחר נפילת ירושלים ... [והם] התיישבו בפראה [צפון-מזרח ים-המלח] ואחר-כך בפלה [פחל, דרומית לכנרת ומזרחית לירדן], עיר ב'דקאפוליס' ... חלקם אפילו אומרים שאדם [הראשון] הוא [למעשה] המשיח [כי הוא זה שנברא ראשון] ... הם מקבלים את הבשורה על-פי מתיו ... לבדה. הם קוראים לה 'על-פי העיבריים', וזה נכון לאמר שרק מתיו פירש והטיף את הבשורה בשפה העברית ... הם עצמם, לידיעתך, מודים שהם אביונים כי מכרו את רכושם בתקופת השליחים [מאה 1 לספירה] ... לאביונים יש את זקני וראשי בית-הכנסת והם קוראים לבית-תפילתם בית-כנסת ולא כנסייה ... אף שהם מקבלים את תורת משה במלואה, הם דוחים דברים מסוימים. [למשל] אם תשאל אותם על אכילת-בשר [כי היו

⁸ תרגום המחבר מהמהדורה האנגלית של A.J. Church & W.J. Brodribb (1876).

⁹ תרגום המחבר מהמהדורה האנגלית של Alexander Roberts and William Rambaut (1885).

צימחוניים, או] ... מדוע יצחק ויעקב הקריבו קורבנות לאל [כי התנגדו לקורבנות] (Gospel of the)¹⁰. ז'ראר ולה (Gerard Vallee) כתב בעיניין המשיחיים: "הרעיון של בן-האל הסובל ומת, היה מוכר בהגות הפגנית".¹¹ ומסתבר שהתופעה הזו של האללת-אדם התרחשה במקומות נוספים, בדיוק באותן שנות 30 - 40 לספירה, כפי שתאר יוסף: "הוא [קיסר גאיוס קליגולה] שם עצמו לאל ועמד על כך שיחלקו לו כבוד יותר מאשר לבני-אנוש ... והיה חצוף דיו להכריז על עצמו כאחיו של יופיטר. ועשה תעלולים נוספים כמו משוגע [כך כינה יוסף אדם המייחס לעצמו אלוהות] ... הוא [דימה עצמו] לאדון-הים ... כאילו היה אל" ("קדמוניות היהודים", "י"ט א' 1). וגם פילו הזכיר את גאיוס הזה, כשכתב: "והוללות קאיוס [גאיוס] ושיגעונו גדלו והתגברו עד לאין ערוך, ולסוף התנשא על בני-האלים ושאף בכל לבו לקבל את אותות ההערצה של אלה ... והתחפש כאפולון ... לעתים קרובות לבש שריון קסדה ומגן, וצעד כשחרבו שלופה בידו וכינה את עצמו בשם אריס ... [ואמר:] לא תאמינו [היהודים] באלהותי, אם כי כל האנשים האחרים הכירו בה כבר" ("המשלחת לגאיוס", 93 - 97, 353).¹²

התופעה הזו פקדה אפילו את **המלך אגריפס**, ככתוב: "כאשר אגריפס [הראשון, שהיה ידיד קרוב של אותו גאיוס] מלך שלוש שנים על כל יהודה [שנת 44], הוא בא לעיר קיסריה ... ביום השני להופעות [הפסטיבל] הוא לבש גלימה העשויה כולה כסף, אריג נהדר באמת, ונכנס לתיאטרון מוקדם בבוקר. בשעה שהכסף בגלימתו ניצנץ בקרני השמש הזוהרות עליה, נראה כדבר-פלא וזרח כל-כך שהילך אימים על אלו שהתבוננו בו. והמתחנפים אליו קראו ממושב למושב האחד לשני (שלא לטובתו), שהוא אל. והוסיפו: 'רחם עלינו. אף שהערצנו אותך עד כה רק כאדם, מעתה ואילך נראה בך עליון על בן-תמותה'. והמלך לא נזף בהם ולא דחה את החנופה הכופרת ... [פתאום] כאב אחז בבטנו והתחיל ביסורים קשים. הוא הביט אל חבריו ואמר: 'אני, שאתם קוראים לי אל, נגזר עלי עתה לעזוב את החיים האלה'. ... [וכעבור] חמישה ימים הוא נפטר ... הוא מלך ארבע שנים תחת גאיוס קיסר [קליגולה] ... ומלך עוד שלוש שנים תחת קלאודיוס" ("קדמוניות היהודים", "י"ט ח' 2).

שיבעה נציבים רומאים משלו ביהודה, עד אשר מונה אגריפס, ככתוב: "בשנה השניה למלכות גאיוס קיסר [39 לספירה], אגריפס ביקש לעזוב [את רומא] ולחזור הביתה [ליהודה] ... וכך בהוראת הקיסר הוא שב לארצו והופיע במפתיע בפני כל כמלך" ("קדמוניות היהודים", "י"ח ו' 11). והקיסר הבא קלאודיוס, נתן תוקף למינוי זה בשנת 41 לספירה: "קלאודיוס קיסר ... גילה את דעתו [הטובה] על היהודים, ועד מהרה שלח את אגריפס לקחת את מלכותו" (שם, "י"ט ו' 1).

כאשר גאיוס (קליגולה) ביקש להכניס פסל לבית-המקדש, היה זה אגריפס שהצליח לבטל את גזרתו. פילו שעמד בראש המשלחת אל אותו גאיוס, תאר זאת כך: "אגריפס לקח לוח וכתב עליו את המכתב הזה [לגאיוס] ... 'יהודי מלידה הנני כידוע לך ומולדתי היא ירושלים, אשר בה יתנוסס הבית הקדוש לאל-עליון. אבותי ואבות-אבותי היו מלכים ומהם נקראו רבים בשם כהנים גדולים ... כל כך שקד המחוקק על קדושת דביר המקדש, עד שגזר כי מכל המקומות הקדושים, רק המקום ההוא יהיה אסור בכניסה ובמגע. ועכשיו הגע בעצמך, כמה מיתות נכונים לקבל עליהם האנשים הנזהרים כל-כך בעניינים אלה, אם יראו כי מכניסים את הפסל פנימה? ... נכון אני לוותר על כל הגדולה ההיא ואקבל עלי באהבה את חיי [עוניי] אשר חייתי זה לא כבר. הכל אמיר בדבר אחד, בקיום חוקינו. כי מה יאמרו עלי בני-עמי? ... חרפת בגידה תכסה את ראשי, אם לא אשמור על מולדתי לבל יאונה לה כל רע, ועל בית מקדשנו ' ... ואחרי שקאיוס נתפייס למראית-עין, חנן את אגריפס בתשובה רצויה ונעתר לו בענין החשוב והנכבד,

¹⁰ תרגום המחבר מהספר: Brill Frank Williams (2009). The Panarion of Epiphanius of Salamis. pp 131-146.

¹¹ "הנצרות הקדומה. היסטוריה וספרות בתקופת כינונה (800-100)". האונברסיטה הפתוחה, 2005. ע' 79.

¹² תרגום שטיין מנחם.

לבלתי הקים את הפסל. ואל פובליוס-פטרוניוס נציב סוריה ציוה לכתוב, כי לא יכניס כל תמונה בבית-המקדש" ("המלאכות אל קאיוס", 277 - 333). בשנת 44 לספירה ירש את אגריפס אחיו הורדוס, אך לא הועברו אליו כל הסמכויות הקודמות ולצידו משל שוב נציב רומי.

את הורדוס הזה ירש בנו של אגריפס, ככתוב: "בשנה השמינית למלכות קלאודיוס קיסר [בשנת 48 לספירה] ... קלאודיוס קיסר העניק את שלטונו [של הורדוס אחי אגריפס] לאגריפס הצעיר [השני]" ("קדמוניות היהודים", כ' ה' 2). **אגריפס השני** היה חביב במיוחד על הקיסר קלאודיוס, שאמר עליו: "חברי שאני גידלתי" (שם, כ' א' 2). האחריות על בית-המקדש ומינוי הכהנים הופקדו בידי. כמו-כן, הקיסר קלאודיוס נתן לו שלטון בבשן, והקיסר נירון נתן לו שלטון בגליל, כולל טבריה. כאות-תודה, אגריפס השני פיתח את קיסריה-פליפוס (בניאס) וקרא לה נירוניאס ע"ש נירון. תחום מלכותו כלל את: "מחוז גמלא והגולן והבשן וחבל ארגוב ... כי ראשית מלכות אגריפס [השני] היא בהרי הלבנון ועל יד מקורות הירדן ומשם היא נמשכת לרוחבה עד ים טבריה" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", ג' 5). ועל תושבי ממלכתו העיד יוסף: "כי היו הגליליים אנשי-מלחמה מנעוריהם ועצומים במספרם כל הימים. ומעולם לא שלט מורך-לב באנשים ומעולם לא חסרה הארץ גברים ... וכל הארץ נזרעה בידי יושביה ולא נמצא בה אף חבל שומם אחד. ובגלל ברכת האדמה הטובה, ערי-הגליל הרבות והמון הכפרים מלאים אדם. וגם מספר יושבי הקטן שבכפרים הוא חמישה-עשר אלף" (שם, ג' 2). ראו תיאור מפורט של הנופים שם, ג' י' 7 - 8, ד' א' 1).

מבחינת יהדותו, ראוי לציין שאגריפס הקפיד על ברית-המילה. כפי שהורדוס הראשון דרש מהנוכרי שרצה להנשא לאחותו, לעשות ברית-מילה, כך הוא דרש מעזיז מלך חמת שביקש להנשא לאחותו לעשות ברית-מילה ("קדמוניות היהודים", כ' ז' 1). אגריפס (בין אם הראשון ובין אם השני), מוזכר פעמיים במישנה. פעם אחת במסכת ביכורים ג' 4: "הגיעו להר-הבית - אפילו אגריפס המלך נוטל את הסל על כתפו - ונכנס עד שהוא מגיע לעזרה. ודיברו הלויים בשיר 'ארוממך השם כי דליתני' [תהילים ל']". פעם שניה במסכת סוטה ז' 6: "פרשת המלך כיצד? מוצאי יום-טוב הראשון של חג, בשמיני במוצאי-שביעית, עושים לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה. שנאמר 'מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, בבוא כל ישראל לראות' [דברים ל"א 10]. וחזן-הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש-הכנסת, וראש-הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן-גדול, וכהן-גדול נותנו למלך. והמלך עומד ומקבל, וקורא יושב. אגריפס המלך עמד וקיבל וקרא [בתורה] עומד, ושיבחוהו חכמים. וכשהגיע [לפסוק] 'לא תוכל לתת עליך איש נוכרי אשר לא אחיך הוא' [שם, י"ז 15], זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: 'אל תתיירא אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה!'. וקורא מתחילת 'אלה הדברים' [דברים א' 1] ועד 'שמע' [שם, ד' 1]. וישמע' [שם, ו' 4], 'והיה אם שמוע תשמעו' [שם, י"א 13], 'עשר תעשר' [שם, י"ד 22]. ו'כי תכלה לעשר' [שם, כ"ו 12], ברכות וקללות [שם, פרקים כ"ז, כ"ח] עד שהוא גומר את כולם".

• יוסף בן-מתתיהו

יוסף בן-מתתיהו (יוספוס פלביוס) שחי בשנים 38 - 100 לספירה,¹³ פעל בגליל כשליח מטעם הרומאים. הנה כך העיד בספרו האוטוביוגרפי "תולדות יוסף": "והאיש [יוחנן מגוש-חלב] ... שאל ממני רשיון, למכור את תבואות הקיסר האצורות בגליל-העליון ... מאנתי לתת לו את שאלתו, ויהי את לבבי לחשוך את אוצרות בר ההן בעד הרומאים, או בעד האנשים אשר ברגליי".¹⁴ בתרגום של וויליאם ויסטון, הדברים ברורים יותר: "מאחר וחשבתי לשמור זאת לרומאים או לעצמי" (פיסקה 13).¹⁵ והוסיף: "ויעבירו קול כי יש את נפשי להסגיר את ארץ-הגליל בידי הרומאים" (ע' 25). ובפרט: "העידותי בם, כי אם ימרדו במלכות-רומא, יהיו נסיבה [זה יגרום] להריסות ארץ-מולדתנו ... ובראותי כי לא אעצור כוח לעצור ברוח עריצים ההם ... התחפשנו ונתראה לעיניהם כנותנים-יד למעשיהם ... ובציפייתנו, ציפינו כי עוד מעט ויבוא געסיוס פלורוס נציב הקיסר [הרומי] עם חילו הגדול וישקיט את המרד הזה" (ע' 5). ולכן רבים בעם ראו ביוסף בוגד וביקשו להורגו, כדבריו:

"ויעשו להם [אנשי טבריה] ארון ... ויספדו כאילו הייתי אני המת בארון [ע' 58] ... כי היהודים התאמצו ויחתרו בכל מאמצי-כוחם לתפשני בידם ולהמיתני ... האמינו כי אנוכי הסיבותי [גרמתי] בכל רעתם - בבוגדי בם. ועל-כן קראו בלי חשך אל טיטוס, להכריתני מארץ-החיים ולהורידני דומה. באומרם כי הבוגד בעמו ובארץ מולדתו, יבגוד בעם אחר ובארץ אחרת ביתר-עוז" (ע' 74). בסוף "תולדות יוסף", העיד יוסף על המתנות היקרות שקיבל מהקיסר, המדברות בעד עצמן: "נתן לי [אספסיאנוס] שדות ... בארץ-המישור לאחוזת-עולם ... ויתן לי את היכל כבודו [את הבת של הקיסר ברומא], אשר ישב הוא בו בטרם ישב על כס-מלכות רומא. ואת ההיכל הזה נתן לי לנחלה כל ימי חיי. גם נתן לי את משפט-האזרחים אשר לנכבדי-רומא" (ע' 76).

ניכר שיוסף לא היה שלם עם אף פלג ביהדות - לא עם הפרושים ולא עם הצדוקים ולא עם האיסיים, וודאי לא עם הגליליים שאותם השמיץ לרוב. הנה כך כתב ב"תולדות יוסף": "בהיותי כבן שש-עשרה שנה, החילותי להתחקות על שורשי דבר הפלגות [מפלגות] אשר בבני עמנו. כי הם נפלגו לשלוש פלגות: לפרושים, צדוקים ואיסיים ... כי נפשי איוותה לראות איזה הדרך ישכון אור ולמי משלוש הפלגות אתן צדק, לדבקה בה ולאחוז דרכיה כל ימי חיי? ... אפס כי כל עמל נפשי וחקרי-ליבי לא השקיטו את מבוכתי והייתי עוד כמתעתע מבלי מצוא דרך סלולה באמונות ודעות ... ואז הייתי בן תשע-עשרה שנה ושמתי על ליבי להתערב בעינייני ארץ מולדתי ... ומני אז אחזתי בדרכי הפרושים" (ע' 2). מובן מכאן שיוסף התלבט רבות בין הדרכים ביהדות ("החילותי להתחקות על שורשי דבר הפלגות"), אך לא מצא תשובה מספקת ונותר במבוכה ("לא השקיטו את מבוכתי"). הוא מצא יתרונות הן בדרך הפרושים, הן בדרך הצדוקים והן בדרך האיסיים, אבל אף אחת מהדרכים הללו לא נתנה מענה מלא לחיפושיו ("והייתי עוד כמתעתע מבלי מצוא דרך"). לבסוף אימץ את הדרך הפרושית כי היתה חביבה על רוב העם (פופולרית), והוא נזקק לה למימוש שאיפותיו הפוליטיות ("להתערב בעינייני ארץ מולדתי").

הוא העיד על השתתפותו בתפילות בבית-הכנסת בטבריה: "וביום המחרת [שבת] נאספו כל אנשי-העיר אל בית-התפילה [בית-הכנסת], בית גדול ורחב-ידיים מאד אשר בטבריה ... הגיעה השעה השישית [צהריים], אשר אז יאכלו היהודים לחם ביום השבת וילכו איש אל ביתו ... לבל אחשב בעיניי ההמון

¹³ בסוף "קדמוניות היהודים" כתב: "בשנה השלוש-עשרה למלכות הקיסר דומיטיאן [שנת 94 לספירה] - שהיא השנה החמישים ושש לחיי" (כ' י"א 3). ובפתיחת סיפרו האוטוביוגרפי "תולדות יוסף", העיד: "ממשפחת אבי, הנני חוטר מגזע בני-אהרון הכהנים ... וממשפחת אימי הנני נצר גם משורשי-מלכים, כי היתה ממשפחת החשמונאים".

¹⁴ בתרגום קלמן שולמאן, ע' 15.

¹⁵ "for that I thought, either to keep it for the Romans, or for Myself"

כאיש לא-אומן בו [חסר-אמונה] וגורע שיחה [תפילה] לפני אל ... והלכתי אל בית-התפילה [ביום שני, שבו נקבעה אסיפה] ... אחרי אשר שפכנו-שיח [התפללנו] לפני השם כפי חוקי אבותינו" (ע' 50 – 53). אבל זו עדות נדירה בכתבי יוסף. ב"קדמוניות היהודים" כרכים ג'-ד', הוא הציג את חוקי-ישראל, אבל התייחס רק לאלה המופיעים בכתב בתורה. אפילו את פורים וחנוכה לא הזכיר שם, אלא ברצף דברי-הימים.¹⁶ ולא הזכיר קבלת תורה שבעל-פה כדרך הפרושים, אלא תורה שבכתב בלבד כדרך הצדוקים, כשאמר: "זה סדר החוקים שמשם למד מהאלהים כאשר חנו במורדות הר-סיני, ואותו העביר בכתב לעברים" (שם, ג' י"ב 3). וכן: "וכאשר השלים [משה] את דבריו, הוא נתן להם את החוקים ואת סדר המימשל כתובים על ספר" (שם, ד' ח' 3).

סמוך למותו בשנת 100 לספירה,¹⁷ כאשר הסנהדרין כבר ישב ביבנה, כתב יוסף את סיפרו **"נגד אפיון"**. **זהו כתב-הגנה מול טענות עוכרי-ישראל, שאגב-כך מציג את גישתו ליהדות**. ואלה עיקרי דבריו:¹⁸ "כי לא רבבות ספרים נמצאו בידינו ולא ספרים מכחישים זה את זה ונחלקים ביניהם. רק עשרים ושנים ספרים [בתנ"ך] כוללים את כל כתיבת הזמן ההוא ובצדק נאמנים הם כספרי-אלהים ... ומימי ארתחששתא [מאה 5 לפה"ס] עד זמננו זה [שנת 100 לספירה לערך] נכתבו כל מיני ספרים, אך לא זכו להאמן עלינו כספרים הקודמים להם, כי לא קמו עוד יורשים כשרים לנביאים ... בדורות הרבים שעברו עליהם, לא ערב איש את ליבו להוסיף על הספרים ולא לגרוע מהם וגם לא לשנות בהם דבר ... כי הם דברי-אלהים" (כרך א', 8).

"ולא השאיר [משה] לשומרי-מצוותיו אף דבר קטן לתקן אותו על דעת עצמם, או ללכת בשרירות-ליבם. כי גם בדבר [מצוות] האוכל אשר לא יאכל ואשר יוכשר לאכילה ... וגם על מועדי-המנוחה [חגים ושבתות] נתן להם את ספר-התורה ... כי לא השאיר להם מקום לטעון, אשר נעשה הדבר מבלי דעת ... וצויה לשמוע [קריאת-התורה], לא פעם ולא פעמיים [אלא כל שבת] ... רק לנוח בכל יום שביעי מכל מלאכה ולהתאסף יחדיו [בבית-הכנסת] ולשמוע את דברי-התורה וללמד אותם ... ובקרבו אין אף איש אחד אשר לא יקל לו לספר את כל החוקים, מלפרש את שמו ... ועל הליכות-חיינו יוכל אדם לשמוע גם מפי נשינו ועבדינו, כי סוף [עיקר] דברו היא יראת-אלהים ... כי לא קמו בקרבנו אנשים המגלים חדשות במעשה ובמדרש ... ויען אשר אנחנו מאמינים כי תורתנו נערכה לכתחילה על-פי רצון אלהים ... והאומנם תמצא יד-אדם לשנות בה דבר, או ליצור אחרת יפה ממנה? ...

ומה הם הפקודים [המותר] והאיסורים [והאסור מן התורה]? המצווה הראשונה מלמדת אותנו על דבר האלהים לאמר: האלהים הוא שלם בכל וקדוש ... אין אנו רואים את דמותו ואין הוא עולה במחשבתנו ... אך אנחנו רואים את מעשיו: את האור והשמים, השמש והמים, ואת פרי-בטן החיה והבהמה ואת תנובת-הצמחים. האלהים יצר את כל הדברים האלה בידי ואל בעמל ... ברצונו נברא הכל יפה מייד ועלינו לעבוד את האלהים במעשה הטוב, כי הדרך הזאת קדושה מכל דרכי עבודת-האלהים ... ואנחנו לא נבקש את האלהים כי ישפיע עלינו טובה, כי האלהים נתן ברצונו את הטוב והניח אותו בין כל היצורים. רק נתפלל אליו לתת לנו כוח לקבל את חסדיו ולשמור עליהם" (כרך ב', 16 – 23). ואח"כ ציטט שם שורה של חוקים מהתורה וסיכם: "ושכר המקיים חוקי התורה איננו כסף ולא זהב ... [אלא] בריאה חדשה וחיים טובים מאלה, לתקופת הזמנים [כלומר תחייה מחודשת] ... גם בהלקח ממנו יקרנו וערינו וכל-יתר מחמדינו [וזאת הוא אומר כשבית-המקדש כבר נחרב!], הנה תשאר לנו תורתנו לנצח-נצחים" (30 – 39).

¹⁶ פורים מוזכר ב"קדמוניות היהודים" י"א ו' 13, חנוכה מוזכר שם, י"ב ז' 7.

¹⁷ אריה כשר נקב בשנת 98 לספירה, במבוא לתרגומו ל"נגד אפיון" (תשנ"ז), עמ' 3.

¹⁸ תרגום שמחוני יעקב נפתלי.

בנוגע ל"קריאת-שמע", כתב: "על כל אחד מהם לזכור לפני האל, את הטובות שנפלו בחלקם בצאתם מארץ-מצרים, פעמיים ביום: בתחילת היום ולפני השינה [ובכך הורה כבית-שמאי, ראו מסכת ברכות א' 6] ... עליהם גם לכתוב את הברכות העיקריות שקיבלו מהאל על דלותיהם, ולהראותם לזכרון על זרועותיהם. עליהם לענוד על מצחם ועל זרועם, את הנפלאות המעידות על כוחו של האל וחיבתו אליהם. כך שרצון האל לברכם, יראה עליהם בצורה גלויה בכל מקום" ("קדמוניות היהודים", ד' ח' 13).

בנוגע לעשרת-הדברים, כתב: "ואין לנו רשות להגותם במפורש, אבל נאמר את עיקרם" (שם, ג' ה' 4). ובמקום אחר הבטיח: "אשמור זאת לדיון בדבר מנהגי חיינו ... אשר בכוונתי לכתוב בעזרת-השם, כשאסיים את המלאכה שאני עמל עליה עתה" (שם, ד' ח' 4).

מעניינות ביותר הן הכותרות, שנתן לכרכי ספריו ב"קדמוניות היהודים": "ספר חמישי כולל תקופה של 476 שנים, ממות משה ועד מות עלי [הכהן] ... ספר שישי כולל תקופה של 32 שנים, ממות עלי ועד מות שאול ... ספר שביעי כולל תקופה של 40 שנה, ממות שאול עד מות דוד ... ספר שמיני כולל תקופה של 163 שנים, ממות דוד ועד מות אחאב ... ספר תשיעי כולל תקופה של 157 שנים, ממות אחאב ועד גלות עשרת-השבטים ... ספר עשירי כולל תקופה של 182 שנים וחצי, מגלות עשרת-השבטים ועד שנה ראשונה לכורש". שימו-לב שבניגוד לתנ"ך שבידינו, יוסף מציין בכותרות את עלי ואת שאול ולא את שמואל הנביא (ספר שמואל א', ב'). וכן את אחאב, מלך ישראל המושמץ (מלכים א' ט"ז 30) ולא את יהושפט מלך יהודה המוערך (מלכים א' כ"ב 43). וכן את גלות עשרת-השבטים ולא את גלות יהודה. ליוסף היתה גישה לכל הספרים האלה, כעדותו: "ואחרי לכדו [טיטוס] את ירושלים ... **ויתנני להציל את ספרי-הקודש האצורים בהיכל השם בירושלים ולקחת אותם אליי**" ("תולדות יוסף", 74).

• מאזן הפרושי וחנן הצדוקי

יוסף מציין שני מנהיגים בירושלים בזמן המצור: נשיא הסנהדרין שמעון בן-גמליאל הפרושי, והכהן-הגדול לשעבר חנן בן-חנן הצדוקי. את הראשון תאר כך: "וזה האיש שמעון בן-גמליאל היה יליד ירושלים, חוטר מגזע משפחה רמה ונשואה מאד ממפלגת הפרושים. וכל יושבי ירושלים כבדוהו וירוממוהו, וכל יודעי שמו קדוש יאמרו לו, בגלל החזיקו את חוקי התורה בכל מאמצי כוחו כפי מסורת הסופרים והפרושים. גם היה איש חכם-לבב ויודע מדע, וכל מעשהו בשום-לב ובראות את הנולד. ובחוכמת לבבו ותבונות כפיו חיזק כל בדק ויבן נהרסות בעיר הקדושה. אך אותי [יוסף] היה עויין כל ימי-מבוכה ההם וישנאני. ואת יוחנן [בן-לוי מגוש-חלב] אהב ויהי לו ידיד נאמן מימי נעוריו" ("תולדות יוסף", ע' 35).

ואת השני תאר כך: "כי במות חנן החלה מפלת העיר ... כי היה חנן איש-מופת בכל מידותיו ורודף צדק מאין כמוהו. וממרום מעלת-מישפחתו והדר מישירתו והכבוד אשר היה לו על-פני כל העם, אהב את השפלים והנדכאים ונתן להם כבוד אנשים בערכו. והוא אהב את החירות בכל נפשו וגם חשק מאד בשילטון-עם, וכל הימים היה דוחה את טובתו מפני טובת-הרבים. והשלום היה יקר לו מכל. והוא ידע כי אין תקומה לפני הרומאים ובכל-זאת הכין בעל-כורחו את כל צרכי-המלחמה, למען אשר יוכלו היהודים להצליח בה, אם לא יכרתו ברית-שלום עם השונאים. ובאמת נוכל לאמר כי לו נשאר חנן בחיים, השלם השלימו היהודים עם הרומאים ... ונפש יהושע בן-גמלא היתה קשורה בנפש חנן, ואף כי נפל האיש הזה במעלה מחנן, היה גבוה בערכו מכל העם. אני מאמין כי האלהים, אשר גזר להחריב את העיר המטמאת ורצה לטהר את בית-מקדשו [מהקנאים], הכרית את האנשים האלה" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", ד' ה' 2). והוסיף ב"קדמוניות היהודים": "המלך [אגריפס השני] הדיח את יוסף [בן-שמעון] מהכהונה הגדולה [בשנת 62 לספירה] והטיל את ירושת-הכבוד על בנו של חנן, שנקרא גם הוא חנן. ומספרים שחנן הזקן הזה, היה איש מוצלח ביותר, כי היו לו חמישה בנים שהיו כולם כהנים-גדולים בשירות-האל ... [וחנן בן-חנן] היה עז במיזגו ויהיר והוא נמנה על סיעת הצדוקים, שמקפידים במשפט יותר מכל היהודים ... המלך אגריפס נטל ממנו את הכהונה-הגדולה, לאחר שכהן שלושה חודשים בלבד" (שם, כ' ט' 1).

פרט לצדוקים, ידועות לנו משפחות-הכהנים גרמו ואבטינס שהיו מופקדות על לחם-הפנים והקטורת בבית-המקדש. אותם הפרושים גינו, על שלא גילו את סודותיהם המקצועיים (יומא ג' 12). משפחה נוספת היתה ביתוס. ממשפחה זו ידוע כהן-גדול שמעון בן-ביתוס, שהיה חותנו של הורדוס ("קדמוניות היהודים", ט"ו ט' 3). וכן כהן-גדול יועזר בן-ביתוס ואחיו כהן-גדול אלעזר בן-ביתוס (שם, י"ז י"ג 1). וכן כהן-גדול שמעון בן-ביתוס קנתירא (שם, י"ט ו' 2). הכהן-הגדול יהושע בן-גמליאל שהודח לפני פרוץ המלחמה, היה נשוי לבת-כהנים ממשפחת ביתוס, ככתוב: "מעשה ביהושע בן-גמלא שקידש את מרתה בת-ביתוס" (יבמות ו' 5). והוא היה ידידו של יוסף שהעיד: "יושע בן-גמלא ידידי ורעי" ("תולדות יוסף", ע' 38).

להלן דוגמאות למחלוקות שהיו בין הפרושים לבין הצדוקים והביתוסים: "אומרים צדוקים: קובלים אנו עליכם פרושים, שאתם אומרים כתבי-הקודש מטמאים את הידיים [ואילו] ספרי המירם [הומרוס] אינם מטמאים את הידיים ... אומרים צדוקים: קובלים אנו עליכם פרושים, שאתם מטהרים את הניצוק. אומרים פרושים: קובלים אנו עליכם צדוקים, שאתם מטהרים את אמת-המים הבאה מבית-הקברות" (מסכת ידיים, ד' 6). "אין העדים הזוממים נהרגים, עד שיגמר הדין. שהרי [אבל] הצדוקים אומרים: עד שיהרג, שנאמר 'נפש תחת נפש' [שמות כ"א 23]. אמרו להם חכמים [פרושים]: והרי כבר

נאמר: 'ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו' [דברים י"ט ט 19] "מכות, א' 6). "כל כך למה? מפני הביתוסים, שהיו אומרים: אין קצירת העומר במוצאי יום-טוב" (מנחות, י' 3). רמב"ם כתב: "הכופר בתורה [שבכתב] ... [הוא גם] הכופר בפירושה, והיא תורה שבעל-פה והכחיש מגידה [מפרשיה], כגון צדוק וביתוס" (הלכות תשובה, ג' 17). ויוסף כתב: "שהפרושים מסרו לעם מיצוות רבות שירשו מאבותיהם, אשר אינם כתובים בתורת משה. ומהסיבה הזו הצדוקים דוחים אותם" ("קדמוניות היהודים", י"ג י' 6).

ביטוי למחלוקות האלה ניכר בהשמטת עשרת-הדברים מסדר-התפילה הפרושי, ולכן אינם מופיעים במסכת ברכות, כמוסבר בתלמוד הירושלמי: "אמר רבי בא ... עשרת-הדיברות הן הן גופה של 'שמע' ... בדין היה שיהיו קוראים עשרת-הדיברות בכל יום. ומפני מה אין קוראים אותן? מפני טענות ה'מינים', שלא יהו אומרים: אלו לבדן [שרק הדברים שבכתב] ניתנו לו למשה בסיני" (ברכות א', דף ט'). אבל במסכת תמיד המתעדת את סדר-התפילה שהיה בבית-המקדש, עשרת-הדברים כן מופיעים, ככתוב: "אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת. והם ברכו וקראו עשרת-הדברים" (ה' 1). ביטוי נוסף ניכר בתפילת "שמונה-עשרה". בתלמוד הבבלי כתוב: "שמעון הפקולי הסדיר שמונה-עשרה ברכות, לפני [במצוות] רבן גמליאל [שנת 100 לספירה בערך] על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שידוע לתקן ברכת-המינים? עמד שמואל הקטן ותיקנה" (ברכות, דף כ"ח). "ברכת-המינים" שנוספה, מידרה באופן סופי את הפרושים ממתנגדיהם. אבל גם בלעדיה, נראה שהצדוקים לא יכלו להשלים עם ברכת "מחיה המתים", כי לפי יוסף: "גישת הצדוקים היא זו, שהנשמות מתות עם הגופים" ("קדמוניות היהודים", י"ח א' 4). במישנה כתוב: "משקילקלו המינים [כגון צדוקים וביתוסים] ואמרו: אין עולם אלא אחד" (סוף מסכת ברכות). אבל שימו-לב שלא אמרו "אין עולם הבא", אלא "אחד". **ולכן נראה שהצדוקים החזיקו בעולם אחד ובתורה אחת (בכתב), והפרושים החזיקו בשני עולמות ובשתי תורות (בכתב ובעל-פה).**

הצדוקים קראו תפילה המופיעה בספר **בן-סירה פרק נ"ב**, שאיתה לא יכלו להשלים הפרושים, כי מהללים בה את בני-צדוק. יש לה מקבילות בתפילת "שמונה-עשרה" (מסומנות להלן) וזו לשונה: "הודו ליהוה כִּי-טוֹב - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ [תהילים קל"ו]. הודו לַאֵל הַתְּשַׁבְּחוֹת - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְשׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְיוֹצֵר הַכֹּל - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְגוֹאֵל יִשְׂרָאֵל - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ [בתפילת "שמונה-עשרה" - 'ברוך אתה השם גואל ישראל']. הודו לְמַקְבֵּץ נְדָחֵי-יִשְׂרָאֵל [ברוך אתה השם מקבץ נדחי עמו ישראל] - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְבוֹנֵה עִירוֹ וּמִקְדָּשׁוֹ [ברוך אתה השם בונה ירושלים] - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְמַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית-דָּוִד [את צמח דוד ... ברוך אתה השם מצמיח קרן-ישועה] - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְבוֹחֵר בְּבְנֵי-צִדּוֹק לְכֹהֵן - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְמִגְן אֲבָרְהָם [ברוך אתה השם מגן אברהם. ראו בראשית ט"ו 1] - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְצוֹר יִצְחָק - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְאֲפִיר יַעֲקֹב - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְבוֹחֵר בְּצִיּוֹן - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. הודו לְמִלְכָּה מְלֶכֶּי הַמְּלָכִים - כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ. וְיָרֵם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל-חֲסִידָיו, לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבוֹ - הִלְלוּ-יָהּ".

ראוי לציין שבתלמוד הבבלי, ספר בן-סירה נמנה ממש על ה"כתובים" שבתנ"ך, ככתוב: "כתוב בתורה ... שני בנביאים ... ומשולש בכתובים, דכתיב: 'כל עוף למינו ישכון, ובני-אדם לדומה לו' " (בבא-קמא צ"ב ב'). הפסוק הזה מורכב משני פסוקים בבן-סירה: "כעוף ידבק למינו כן האמת למבקשיה" (כ"ז 9), "כל מין ידבוק למינו ובן-אדם ברעהו" (י"ג 17).

אם לפני המלחמה העם נחלק בין צדוקים לבין פרושים, הרי שבזמן המלחמה הוא נחלק בין אלה שבחרו להלחם ברומאים (אם במתינות ואם בקיצוניות), לבין אלה שהיו מוכנים להתפשר עמהם. על הקבוצה הראשונה נמנו בין-היתר רבן שמעון בן-גמליאל, יוחנן מגוש-חלב והקנאים הקיצוניים. על הקבוצה השנייה נמנו בין-היתר המלך אגריפס, הכהן-הגדול חנן בן-חנן, יוסף, וגם כאמור רבן יוחנן בן-זכאי. מבחינה זו לפחות, רבן יוחנן בן-זכאי הפרושי וחנן בן-חנן הצדוקי, היו באותו הצד. והרומאים? הם היו חלק בלתי-נפרד ממלחמות היהודים ואף שימשו כלי-שרת להשגת מטרותיהם. כי כאשר יוסף צעד לצידם ויעץ להם במלחמה, הוא עשה זאת בגלל השתייכותו למוסדות הכהונה ותמיכתו במלוכה. וכאשר הקנאים הקיצוניים התגרו ברומאים, גם כאשר לא נותר עוד סיכוי, הם לחמו שתי מלחמות: אחת נגד הרודן הרומאי, והשנייה נגד מוסדות הכהונה והמלוכה. **במלחמה הראשונה הם אומנם הפסידו, אבל במלחמה השנייה הם ניצחו.**

אחרי המלחמה הפרושים קיבלו את העיר יבנה, ושרידי-הכהנים קיבלו את העיר גופנא (ליד בית-אל). הסתיים עידן שושלות הכהנים והמלכים, והתחיל עידן שושלות הרבנים. את ה"כהן" החליף ה"רב" ואת הקורבנות החליפו התפילות. על ההקבלה בין קורבן לתפילה, ניתן ללמוד ממסכת ברכות א': "מאימתי קוראים את 'שמע' [קריאת-שמע] בערבים? ... רבן גמליאל אומר: 'עד שיעלה עמוד-השחר' [מהערב ועד השחר למחרת. ולמה מותר? כי גם בעבודת הקורבנות] הקטר-חלבים ואברים, מצוותם עד שיעלה עמוד-השחר". ביבנה הוקם הסנהדרין בראשות רבן יוחנן בן-זכאי. ירש אותו בתפקיד רבן גמליאל, שלא מונה לכתחילה כי זוהה עם המתקוממים. צאצאו, רבי יהודה הנשיא, חתם את המישנה בשנת 200 לספירה.

המעבר הזה מהכהן אל הרב, שינה באופן משמעותי את פני-היהדות. כי משה מסר את סמכויות הטכסים ועבודות-הקודש לכהנים וללויים בלבד (במדבר י"ז 5), מדור לדור, בדומה לקאסטות בהודו (אלא שבתרבות-ישראל לא מנעו מאנשים מוכשרים מישורה בגלל מעמדם, ראו שמואל הנביא). הוא ציוה: "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם" (דברים כ"ו 3) - אל ה"כהן" ולא אל ה"רב". אומנם, הוא העמיד מול מוסד הכהונה מועצת-זקנים שלא הורכבה בהכרח מלויים (במדבר י"א 16), אבל לא היה בזה כדי לערער על סמכות הכהונה, שנשמרה בקפידה עד חורבן בית-המקדש השני. מה השתנה אם-כן? האם באמת היה זה רק בגלל האויב הרומאי? או שמא בגלל המאבק הפנימי שכבר התחולל בעם קודם לכן? עוד קודם לחורבן, יוסף העיד: "הם [הצדוקים] התמסרו [בעצמם] לרעיונות הפרושים, שאם לא-כן ההמון לא היה סובל אותם" ("קדמוניות היהודים", י"ח א' 4). מכאן ברור שלחורבן האבנים של בית-המקדש, קדם חורבן האמון של העם במוסד הכהונה. זו היתה מהפיכה מתמשכת שבסופה מעוז הכהנים נפל, ואליטות הצדוקים והביתוסים הודחו ונודו.

על המהפיכה הזו כתב זאב ספראי: "האפשרות של עבודת-אל ללא הקרבת קורבן הינה מהפיכה דתית ... בית-הכנסת היווה לא רק תחליף מקומי ודל למקדש, אלא הוא היה כאמור בבחינת מהפיכה דתית וקביעתו של נתיב דתי נוסף".¹⁹ ואיל רגב כתב: "אני מסכים עם ריבקין, כי הפרושים יצרו חידושים בעולם הדתי של יהדות בית-שני וחוללו למעשה **מהפיכה רעיונית** ... מאבקם של הכהן ושל החכם [הרב] להשגת סמכות והשפעה, הוא תולדה של תחרות בין שתי תפיסות דתיות שונות".²⁰ אבל צריך לזכור שממלכת-ישראל הצפונית הפנתה עורף לכהני-ירושלים עוד בימי המלך ירובעם (928 - 907 לפה"ס), כ-900 שנים קודם לכן, כמתואר בדברי-הימים ב' י"ג 6 - 11. זו היתה המהפיכה הראשונה שפילגה את עם-ישראל לשתי ממלכות.

¹⁹ "בית-הכנסת בתקופת המשנה והתלמוד", ע' 7 - 8.

²⁰ "הצדוקים והלכתם. על דת וחברה בימי בית שני", ע' 381, 387.

רשימת השושלת הרבנית נמצאת במסכת חגיגה פרק ב', ככתוב: "יוסף בן-יועזר ... [ו]יוסף בן-יוחנן [זה זוג ראשון] ... יהושע בן-פרחיה ... [ו]ניתאי הארכלי [זוג שני] ... יהודה בן-טבאי ... [ו]שמעון בן-שטח [זוג שלישי] ... שמעיה ... [ו]אבטליון [זוג רביעי] ... הלל ומנחם ... הלל ... [ו]שמאי [זוג חמישי] ... הראשונים [ברשימה] היו נשיאים והשניים אבות בית-דין [הסנהדרין]". אלו למעשה שמות נשיאי הסנהדרין וסגניהם, עד שנת 30 לפה"ס לערך (זמנו של שמאי). במסכת אבות המאוחרת יותר, מתוארת השושלת בשנית וכן המשכה, ככתוב: "יוסי בן-יועזר ... ויוסף בן-יוחנן איש ירושלים [זוג ראשון] ... יהושע בן-פרחיה וניתאי הארכלי [זוג שני] ... יהודה בן-טבאי ושמעון בן-שטח [זוג שלישי] ... שמעיה ואבטליון [זוג רביעי] ... הלל ושמאי [זוג חמישי] ... רבן גמליאל ... שמעון בנו [בן-גמליאל]" (פרק א'). אף שבספר דברים ל"א 9, כתוב: "ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים" – הכהנים-הגדולים אינם מוזכרים בשושלות הנ"ל. מדוע? מהסיבה הפשוטה שהן מתארות את שושלות הפרושים-רבנים ולא את שושלות הכהנים.

היוצא מן-הכלל הוא **הכהן-הגדול שמעון הצדיק**, שכן מוזכר שם, ככתוב: "שמעון הצדיק היה משיירי אנשי כנסת-הגדולה". הוא צאצא של ידוע הכהן-הגדול המוזכר בספר נחמיה (י"ב 11) שנפגש בשנת 332 לפה"ס עם אלכסנדר מוקדון בירושלים ("קדמוניות היהודים", י"א ח' 5). את ידוע ירש בנו יוחנן (חוניו) הראשון, סמוך לשנת 323 לפה"ס שבה נפטר ידוע וגם אלכסנדר מוקדון (שם, י"א ח' 5 - 7). הוא החזיק בכהונה הגדולה עד שנת 301 לפה"ס לערך ואילו שלח מלך ספרטה אריוס (Areus) אגרת, המוזכרת בחשמונאים א' י"ב.²¹ אותו ירש בנו שמעון הצדיק, המוזכר כאמור במסכת אבות א' וכן בספר "בן-סירא" פרק נ', ככתוב: "גדול אחיו ותפארת עמו, שמעון בן-יוחנן הכהן ... מה נהדר בהשגיו מאוהל ובצאתו מבית-הפרוכת. ככוכב-אור מבין עבים, וכירח מלא בימי-מועד".²²

את שמעון הצדיק ירש אחיו **אלעזר הכהן-הגדול**, שאליו שלח המלך תלמי פילדלפוס (285 – 247 לפה"ס) בקשה לתרגם את התורה ליוונית. וזו התשובה שקיבל, כמופיע באגרת אריסטאס: "אלעזר הכהן-הגדול, אל המלך תלמי ... והנה במעמד הקרואים כולם, בחרנו אנשים חכמים וידועים, שישה לכל שבט [סה"כ 72 חכמים, אבל התרגום זכה כידוע למיספר המעוגל 'תרגום-השיבעים'] אשר שלחנום כיום אליך עם ספר תורתנו [וכאן מפורטים שמות המתרגמים לפי השבטים - יוסף, חזקיה, זכריה, יוחנן וכו'] ... בחר איפא אלעזר הכהן אנשי-מעלה חכמים מאד מן בני-הנדיבים נכבדי-הארץ, אשר לא לבד [רק] ספרי-היהודים היו באמנה איתם, אלא גם לימודי היוונים ומידותם" (פסוקים 41 – 51, 121).²³

וכך העיד שם על אותם שיבעים ושניים כהנים-מתרגמים: "הם [הכהנים] הפגינו שְׂכָל רב בויכוחים ובדיונים על התורה. הם שאפו לדרך האמצע שהיא הטובה ביותר. וכשם שסלדו ממזג נוקשה וגס, כך גם מיהירות ומהתנשאות על אחרים. בשיחה, הם היו נכונים להקשיב ולתת מענה ראוי לכל שאלה. כולם דבקו במידות הללו, עד כי היו נחושים להתחרות איש ברעהו בהשגתן" (שם, 122 - 123).²⁴ וגם: "ובכל בוקר הם היו באים לחצר ומברכים את המלך. ואז, כמנהג כל היהודים, היו רוחצים ידיהם בים ומתפללים לאל ... שאלתי - מדוע הם רוחצים ידיהם לפני התפילה? והם הסבירו שזה נועד להראות שלא עשו כל רע, מאחר והידיים הם האמצעי לכל פעולה שנעשית" (שם, 304).

²¹ "אנציקלופדיה מקראית" כרך ג' עמוד 50. וכן ערך "ספרטה", אוריאל רפפורט ב "Encyclopaedia Judaica" כרך 19 עמוד 91.

²² תרגום כהנא דוד.

²³ תרגום רבי עזריה מן-האדומים ב"מאור עיניים - הדרת-זקנים" י"ג, י"ז. והוא חסר את שמות המתרגמים.

²⁴ תרגום המחבר מהמהדורה האנגלית של Thackeray

ועל אלעזר הכהן-הגדול העיד: "ראשית כל, הוא [אלעזר הכהן-הגדול] לימד אותנו שהאל הוא אחד ושכוחו מתגלה בכל הדברים. כל מקום מלא בהשגחתו ושום דבר ממעשי האדם הנעשים בסתר על הארץ, לא נסתר מעיניו. כי כל מה שאדם עושה, מתכוון ועתיד לעשות – גלוי לפניו" (שם, 132). "[אלעזר אומר:] המחוקק [משה] שקיבל מהאל את ידיעת כל הדברים, חשב על הכל בחוכמתו והקיף אותנו בגדרות בלתי-חדירות ובחומות ברזל ... [כדי שנהיה] טהורים בגוף ובנפש, משוחררים ממחשבות הבל ויראים את האל האחד-הכל-יכול [שנמצא] מעל הבריאה כולה ... כל הדברים הללו, אם נתבונן בפנמיותם, הם זהים בהיותם מונחים ע"י כח אחד. [ואעפ"כ] יש סיבה עמוקה לכל פרט מהדברים שאנו נמנעים מלהשתמש בהם ומהדברים שאנו משתמשים בהם ... כי כל העופות שאנו משתמשים בהן מבויתות, ניחנות בטהרה וניזונות מחיטה וקטניות. כגון יונים, תורים ... אבל בנוגע לעופות האסורים, תמצא שהם פראיים אוכלי-בשר ושהם מנצלים את כוחם כדי לדכא את בני-מינם ... באמצעות מצוות כאלה, לימד המחוקק את בעלי-השכל לשים-לב לכך, שהם חייבים לנהוג בצדק ולא לעשות דבר באלימות ולא בדיכוי ...

הפרסת הפרסה ושסיעת השסע [בבהמות] מסמלות הבדלה [בין דבר לדבר, הנחוצה] להכוונת כל מעשה להצלחה ... הם [החוטאים] זונים את הזכרים ואף מטמאים אמהות ובנות [כי אינם מבדילים בין דבר לדבר], אבל אנחנו לחלוטין מתרחקים מהדברים הללו. הוא [משה] אף כךך את תכונת מתנת ההבדלה, עם תכונת הזיכרון. כי 'כל מְפָרֶסֶת פְּרָסָה וְשִׁסְעַת שִׁסְעָה פְּרָסָה, מְעַלֶּת גִּרָה' [ויקרא י"א 3] - ברור למביני-דבר - מעידה על זיכרון. כי העלאת הגרה אינה אלא זיכרון לחיים וקיום, באשר החיים מתקיימים ע"י אכילה ... לכן הוא יעד כל זמן ומקום לזיכרון המתמשך של האל, המשגיח הכל-יכול. לפיכך, ציוונו במזונותינו ובמשקאותינו להקריב מראשיתם [שמות כ"ג 19] ולא להתכבד בהם קודם לכן.

גם בבגדינו הוא נתן לנו אות מיוחד, המעורר את הזיכרון [במדבר ט"ו 37, דברים כ"ב 12] וכן ציוונו לשים את דברי-הקודש בשערנו ובדלתותינו [דברים ו' 9] למען יהיה האל תמיד בזיכרון. והוא ציווה בפירוש שהאות יקשר סביב ידינו להורות בבירור שכל פעולה צריכה להעשות בצדק, תוך זיכרון מקומנו, ומעל לכל תוך יראת האל. **וכן ציוונו להתבונן [Meditate] ביצירות האל בשוכבנו ובקומנו, ולא רק בדיבור.** אלא גם במחשבות על השינויים והרישומים החולפים בהרדמנו ובהקיצנו, [בהבנה] כמה אלוהיים ובלתי-נתפסים השינויים הללו ... כי החוקים לא נוצרו סתם מתוך גחמה אלא בשם האמת, כדי להראות את ההגיון הנכון ... והחוקה שלנו אוסרת עלינו להזיק לאיש, לא בדיבור ולא במעשה. הנה נתתי לך עכשיו סקירה קצרה בעיניינים אלה" (שם, 139 - 169).

למרות זאת, ואולי בגלל זאת (תרגום השיבעים), אלעזר הכהן הגדול איננו מוזכר במסכת אבות א'. מדלגים עליו לטובת אנטיגנוס, כדי להודיע שכאן מסתיימת ההכרה בשושלת הכהנית ומתחילה ההכרה בשושלת הרבנית. מילת-המפתח המסמלת את המעבר הזה, נמצאת בדברי אנטיגנוס עצמו שמזכיר לראשונה את התואר "רב", ככתוב: "הוא היה אומר, אל תהיו כעבדים המשמשים את - הרב". החוקרים מתלבטים עד היום בשאלה, מתי התגבשה סיעת הפרושים. ואולם, נאמנים דברי הפרושים-רבנים עצמם כאן במסכת אבות א', המסמנים את אלעזר כגבול הכהונה. מדוע הוא הגבול? אולי בגלל שתרגום התורה לשפה זרה נתפס לימים ע"י השושלת הרבנית כחורבן, ככתוב: "בשמונה בטבת [מתענים, כי בו] נכתבה התורה בימי תלמי המלך [פילדלפוס] בלשון יוונית, והחושך בא לעולם שלושה ימים" (מגילת תענית). ואולי בגלל שבאותו מעמד השיב תלמי לירושלים 120,000 יהודים ממצרים,²⁵ והיה בזה כדי לערער את הצביון הקיים.

²⁵ "קדמוניות היהודים" י"ב ב' 1, אגרת אריסטאס פסוק 37.

את **רשימת שושלות הכהנים לדורותיהם**, אנו מקבלים מיוסף ב"קדמוניות היהודים" כ' י" 1 - 5, ככתוב: "שלושה-עשר שרתו ככהנים-גדולים במדבר, מימי משה כשאוהל-מועד עמד על-תילו ועד שהעם נכנס ליהודה ... [אחר-כך] שמונה-עשר החזיקו בכהונה-הגדולה בירושלים, אחד אחרי השני, מימי המלך שלמה ועד שנבוכדנאצר מלך בבל ... [ו]שרף את בית-המקדש ... כורש מלך פרס השיב את היהודים מבבל למולדתם, והתיר להם לבנות את בית-מקדשם מחדש. בעת ההיא, יהושע בן-יהוצדק היה לכהן-הגדול של השבויים ששבו לבתייהם. הוא וצאצאיו שהיו חמישה-עשר במיספר, כיהנו עד ימי המלך אנטיוכוס ... [אחרי כהונת מנלאוס ואלקימוס] ... מינו [החשמונאים] את יונתן לכהן-הגדול שלהם ... הורדוס הומלך על-ידי הרומאים ולא מינה יותר כהנים-גדולים ממשפחת החשמונאים ... מימי הורדוס ועד שטיטוס כבש את בית-המקדש והעיר ושרף אותם, היו בסך הכל עשרים-ושמונה [כהנים-גדולים. וסה"כ שמונים-ושלושה]". ראו גם דברי-הימים א', ה' 29 - 41.

שושלת-דורות נוספת מאדם הראשון ועד שמעון הצדיק, נמצאת ב**ספר בן-סירא** מ"ד-מ"ט והיא תואמת להפליא לסדר התנ"ך כך: "תהילת אנשי-שם ויקר אבותינו אזכירה ... בהתהלך חנוך את האלהים ... נח היה איש תמים ... אברהם היה אב המון גוים ... את בריתו הקים את יצחק ... ויעמידה ליעקב [עד כאן ספר בראשית] ... משה עבד השם ... והקדיש אהרון אחיהו ... פנחס בן-אלעזר [עד כאן החומש] ... יהושע בן-נון איש-חיל [ספר יהושע] ... וגם השופטים איש איש בשמו [ספר שופטים] ... שמואל הנביא ידיד השם ... וימשח נסיכים לעמו [ספר שמואל] ... דוד מבית-ישראל ... שרים הקים על מזבח השם לזמר יום-יום ... שלמה בנו איש חכם ונבון ... רחבעם ... וירבעם ... באש מתלקחת פרץ אליהו הנביא ... צלחה רוח השם על אלישע ... הוגלו מעל אדמתם ... חזקיהו [ספר מלכים] ... ישעיהו נביא גדול ויקר [ספר ישעיהו] ... ירמיהו אשר בו בעטו [ספר ירמיהו] ... יחזקאל חזה מחזה שדי [ספר יחזקאל] ... ואף שנים-עשר הנביאים, עוד עצמותם תפרחנה בקבר וזיכרם לברכה [ספר תרי-עשר] ... מי יספר תהילת זרובבל, והוא כחותם על יד ימין. ועל ידו יהושע בן-יהוצדק ... ינון שם נחמיה לעולם [ספר עזרא ונחמיה] ... שמעון [הצדיק] בן-חוני הכהן הגדול".²⁶ **רואים שבמקום שבו ספר בן-סירא מסיים, השושלת הפרושית-רבנית מתחילה את תולדותיה.**

²⁶ פרנקל יצחק, "כתובים אחרונים".

• מלחמת הרומאים ביהודים

את הזרעים לפרוץ המרד שהוביל למלחמת הרומאים ביהודים, תלה יוסף בגמלא הצפונית, כשכתב: "וקוירניוס בא בעצמו ליהודה [בשנת 6 לספירה] ... לערוך רשימה של הנכסים שלהם ... אבל היה שם יהודה מהגולן מעיר ששמה גמלא, שחבר לצדוק הפרושי והיה להוט לעורר אותם למרד. שניהם סברו שרשימות-המס הללו, אינם אלא הקדמה-לעבדות והאיצו בעם להכריז על חירות ... ואנשים קיבלו את דבריהם ברצון והניסיון הנועז הזה צמח לגבהים ... והנגע הזה פשט באומה במידה עצומה ... לבסוף ההסתה הזו התלהטה כל-כך, עד שבית-המקדש של האל נשרף באש אויביהם. אלה היו תוצאות המעשה כאשר מינהגי-אבותינו שונו [יוסף רומז כאן לשינוי דתי, בנוסף למרד] - ושינוי כזה אכן נעשה - [ובכך] הוכרעה-הכף להפלת כולם אל החורבן, שהאנשים הללו גרמו במזימתם יחד. כי יהודה וצדוק, שעוררו תנועה פילוסופית רביעית בקרבנו שהיו לה מעריצים רבים מאוד, מילאה בעת ההיא את ערינו מהומות. והניחה את היסודות לאסוננו העתידי, בדרכה הפילוסופית הזו שלא היתה מוכרת לנו קודם לכן ... כי הנגף שהתפשט בקרב הצעירים שהיו להוטים אחריו, הביא על העם חורבן ... יהודה הגלילי היה מנהיגם. האנשים הללו מסכימים בכל העניינים עם הפרושים, אלא שהם מייחסים לחירות קדושה שלא ניתנת לחילול ואומרים שהאל הוא מנהיגם ואדונם היחיד. הם גם אינם חוששים ממוות מכל סוג שהוא ... ואף איום לא יגרום להם לקרא לבן-אנוש 'אדון' " ("קדמוניות היהודים", י"ח א' 1 - 6).

ואלה הסיבות למלחמה, שפרצה בימי אגריפס השני בשנת 66 לספירה (בשנה ה- 12 למלכות נירון): "והארץ מלאה שוב בפורעים ונוכלים שהלהיטו את ההמון ... פליקס [הנציב הרומאי] שכנע אחד [להתנקש בכהן הגדול יונתן] ... והבטיח לו כסף רב אם יעשה כך ... חלק מהפורעים עלו לעיר ... והרגו את יונתן. ומאחר ולא מוצה הדין עם הרצח הזה מעולם, הפורעים הרימו-ראש ... ונראה לי [מעיד יוסף] שזו הסיבה שבגללה אלהים, מתיעבו את האנשים השפלים האלה, החריב את עירנו [ראו בבלי, יומא ט': 'מקדש שני ... מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שינאת-חינם'] ... והתגלע שסע בין הכהנים הגדולים ונציגי-הציבור בירושלים. כל אחד מהם הצטייד בחבורה של אנשים חצופים ביותר וכאלו הששים למהפיכות והיה להם למנהיג ...

וכאשר פסטוס [הנציב הרומי] בא ליהודה [בשנת 60 לספירה], ארץ יהודה היתה נגועה בפורעים וכל הכפרים הוצתו ונבזזו על-ידם. ומהשעה הזו, אלו הקרואים סיקריים שהיו פורעים, התרבו מאוד ... הם השתמשו בחרבות קטנות ... בדומה לסיקא הרומית ... ובנשק הזה הם טבחו רבים ... ורבים מהלויים ... שכנעו את המלך לכנס סנהדרין ולהרשות להם ללבוש בגדי-פשתן כמו של הכהנים ... הוא גם הרשה להם ללמוד את המזמורים כפי שהפצירו בו. כל זה היה בניגוד לחוקי אומתנו, וכאשר הם הופרו, לא יכולנו עוד להמלט מהעונש" ("קדמוניות היהודים" כ', סעיפים ח' 5, ח' 8, ח' 10, ט' 6).

לכל אלו התסוף נציב רומאי אכזר שהצית את האש, כדברי יוסף: "וגאסיוס פלורוס, שנשלח על-ידי נירון [נירון] כיורשו של אלבינוס [בשנת 64 לספירה], מילא את יהודה במכאובים רבים ... פלורוס הזה היה מרושע וכל-כך אלים בשלטונו ... היה זה הפלורוס הזה, אשר אילץ אותנו למרוד ברומאים" (שם, כ' י"א 1). וב"תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים" הוסיף: "חרה אף פלורוס מאד וקרא בקול אל אנשי-הצבא לבזז את השוק-העליון [בירושלים] ולהמית את כל [היהודים] הנמצאים שם ... ואחרי-כן יצאו [הכהנים] בראש העם במנוחה ובסדר לקדם את אנשי-הצבא, וכאשר קרבו אליהם ברכו אותם לשלום. אולם הרומאים לא ענו לברכתם ... מיד הקיפו אנשי-הצבא את ההמון והכו אותו במקלות ... רבים נפלו ביום ההוא ממכות הרומאים, ורבים ועצומים מאלה היו למרמס לרגלי אחיהם ... וניסה [פלורוס] להבקיע אל הבירה. אולם מזימתו הרעה לא קמה, כי התייצב העם לקרב ... [והרומאים] נסוגו אחור ...

[והמתקוממים] מהרו לעלות ולהרוס את האולמים המחברים את הר-הבית אל הבירה. ובדבר הזה התקררה תאוות פלורוס ואהבת בצעו, כי כל מזימתו היתה לבוז את אוצר בית-המקדש ... ושב עם שארית-חילו אל קיסריה" (ב' י"ד 9 - ט"ו 6).

אחרי הדברים האלה, אגריפס (השני) כינס את העם וראשיו בירושלים, כדי להרגיע את הרוחות, ואמר: " 'הן הנציב הזה [פלורוס] לא ישאר בקרבנו כל הימים ויאות לנו לחשוב כי במקומו יבואו אנשים טובים ממנו ... התבוננו אל מבצרי מעוז הבריטנים [בריטניה] ... וגם עליהם באו הרומאים באניות ושמו אותם לעבדים וארבעה לגיונות שומרים על האי הגדול הזה ... כמעט כל העמים תחת השמש משתחווים לרומאים והאם אתם לבדכם תעצרו כח להלחם בהם? ... לא נשאר לכם, רק לשים מחסכם בישועת-אלהים. אולם הן גם הוא מחזק את ידי הרומאים, כי בלעדי עזרת-אלהים לא היה לאל-ידם להקים ממשלה אדירה כזאת ... ואם גם לא תעלה באוזניכם צעקת נשיכם ובניכם, אנא חמלו על עיר אבותיכם ... והנה אני מעיד בי את כל קודשיכם ואת מלאכי-אלהים הקדושים ואת עיר אבותינו היקרה לנפשות כולנו, כי לא מנעתי מכם דבר להצילכם מן הסכנה' ... העם שמע לדברים האלה ... ככה דחה אגריפס את סכנת-המלחמה לזמן קצר, וניסה עוד הפעם לדבר על לב-העם להכנע תחת פלורוס, עד אשר ישלח הקיסר נציב אחר במקומו ... אולם לדברים האלה התרגז העם וחרף את המלך, וגם שלח אליו כי יעזוב את העיר. ואחדים מסוד המורדים נועזו גם להשליך בו אבנים ... והוא שב אל ארץ מלכותו" (שם, ב' ט"ז 4 - י"ז 1).

האות לפתיחת המלחמה ניתן כאשר אלעזר בן-חנניה הכהן-הגדול, ביטל בבית-המקדש את הקורבנות למען הקיסר הרומאי. חלק מראשי הכהנים והפרושים שהתנגדו לכך, קראו לרומאים לתקוף את אחיהם, ככתוב: "הם ביקשו את פלורוס ואגריפס למהר עם צבאותיהם אל ירושלים, ולהכניע את המורדים" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", ב' י"ז 4). במקביל, כבשו היהודים את מצדה: "ובעת ההיא נוסדו יחד אנשים ... **ומהרו אל המבצר הנקרא מצדה ולכדו אותו פתאום ושחטו את כל הרומאים**" (שם, ב' י"ז 2). אגריפס שלח 3,000 לוחמים לירושלים, אבל המתקוממים התגברו ושרפו את בית-המלך וגרשו אותם. ואש ההתקוממות פשטה בכל ישראל: "היהודים התנפלו על רבת-עמון ועל חשבון ועל גרש ועל פחל ועל בית-שאן, ואחרי-כן גם על גדר ועל סוסיתא ועל ערי ארץ-הגולן ... ומשם פנו אל קדש אשר לצורים ואל עכו ואל גבע ואל קיסריה, לשלוח בהן אש. וגם הערים סבסטי ואשקלון לא יכלו לעמוד בפני היהודים אשר הציטו אותן באש. ואחרי-כן הרסו את אנתידון ואת עזה וכפרים רבים מסביב ושמו אותם לבז ... והמורדים כבשו את המבצר הנקרא קפרוס אשר ממעל ליריחו ושחטו את חיל-המצב [הרומי]" (שם, ב' י"ח 1 - 6).

בתגובה, שלחו הרומאים את המצביא קסטיוס, בראש צבא שכלל "את הלגיון השנים-עשר כולו ... ומאנטיוכוס לקח אלפיים רוכבים ושלושת אלפים רגלים ... וגם מאגריפס קיבל חיל-רגלים כמספר הזה וכאלפיים רוכבים" (שם, ב' י"ח 9 - י"ט 1). אבל הצבא הזה נכנע בפני המורדים, שהשתלטו עתה על הארץ. הם נערכו מחדש ומינו מפקדי מחוזות: "יוסף בן-גוריון והכהן-הגדול חנן, נבחרו לראשי השליטים [בירושלים] ... אלעזר בן-שמעון ... על ארץ-אדום נתנו היהודים שני שרי-צבא: האחד יהושע בן-צפא מן הכהנים הגדולים והשני אלעזר בן הכהן הגדול חנניה ... אל יריחו נשלח יוסף בן-שמעון לשר-צבא. ואל עבר-הירדן מנשה ואל מחוז תמנה נשלח יוחנן האסי, וגם לוד ויפו ואמאוס נפלו בחלקו. ולמפקד בחבל גופנא ועקרבים הוקם יוחנן בן-חנניה, ועל שתי ארצות הגליל [יודפת, תבור, טבריה, צפת, מרון, גמלא, ציפורי, ועוד] יוסף בן-מתתיה" (שם, ב' כ' 4). ובתגובה על כך, עלה אספסיאנוס עם צבאו על הארץ.

הקרב במבצר גמלא החל בכ"א באלול שנת 67 לספירה, ונמשך כחודש ימים. לאגריפס נותר מהקרב הזה פצע כואב, כי כאשר שידל את המתבצרים היהודים להכנע, הם ירו לעברו ופגעו במרפקו הימני. לאספסיאנוס נותרה מהקרב הזה צלקת כואבת, כי הוא עצמו כמעט נספה שם וצבאו ספג אבידות קשות. יוסף שהקפיד לציין מספרים מדויקים, חרג ממנהגו כדי לא לבזות את נותני-חסותו וכתב: "ולחצו [היהודים] אותם [את הרומאים] אל מורד ההר התלול. והמיתו בהם רבים אשר לא מצאו מעמד במקום הצר והקשה הזה, כי לא יכלו הרומאים להלחם ביהודים העומדים מלמעלה ... וכאשר נמלאו הבתים אנשים [רומאים], כרעו תחת סבל משאם ונהרסו וכל בית-נופל הרס את הבית העומד תחתיו ... והמון גדול מהרומאים נהרג ... הם [היהודים] דחפו אותם מעל הגגות והמיתו את הכושלים ברחובות התלולים. ובלי הרף ירו ממעלה בשונאיהם הנופלים והכו בהם. כי מפולת הבתים הספיקה להם אבנים לרוב ואת נשק הפיפיות [חרבות] המציאו להם החללים ... ורבים מן הרומאים התנפלו [נפלו] מעל הגגות הנוטים להשבר ומתו. וגם לבורחים לא היה קל להמלט כי לא ידעו את הדרכים, וענן האבק לא נתן להם להכיר איש את פני רעהו והם נדחקו יחד וכשלו איש באחיו ונפלו. ויתר הרומאים מצאו ביגיע רב את מוצאי העיר ועזבו אותה [ברחו]. ואספסינוס נשאר כל העת עם אנשיו הנמצאים בצרה ... ושכח להשמר לנפשו ועלה מבלי הדעת מעט-מעט אל מרום העיר, ושם נשאר ברעה גדולה עם אנשים מתי-מספר ... וכאשר הונח לו מעט ממציקו, נסוג אחורנית [ברח] ... ורבים ועצומים מצבא הרומאים מתו במלחמה הזאת ... ואחרי המגיפה [הזו] נמס לבב הרומאים" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", ד' א' 3 - 5).

בזמן המלחמה ברומאים, העם התפלג בין לוחמי-החירות לבין מקבלי-המלכות הרומית, ככתוב: "ואז קמו מהומות ומלחמות-אחים בכל עיר ועיר ... ומריבה קשה היתה בין חפצי-הקרב [לוחמי-החירות] ובין רודפי-השלום [מקבלי-המלכות]" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", ד' ג' 2). בירושלים התפתח מאבק בין שתי הקבוצות הללו, לבין קבוצה שלישית של קיצונים שנקראו "קנאים" ובתלמוד "בריונים" (בבלי, גיטין נ"ו). חנן בן-חנן ויהושע בן-גמלא הכהנים-הגדולים,²⁷ גוריון בן-יוסף ושמעון בן-גמליאל נשיא הסנהדרין, התאחדו נגד הקבוצה הזו (שם, ד' ג' 9) למרות המחלוקות הפנימיות ביניהם כאמור. בראש הקנאים עמדו הכהנים אלעזר בן-שמעון וזכריה בן-אמפיקלוס,²⁸ ואילו יוחנן בן-לוי (מגוש-חלב) היה המגשר בין הקבוצות מטעם הסנהדרין.

כאשר הקנאים התגברו בירושלים, כינס חנן בן-חנן אסיפה ואמר: "הנה לנו מלחמה עתה ברומאים ולא אשפוט הפעם אם טובה היא ומועילה, או רעה ומזיקה. אך על מה ולמה אנו יוצאים למלחמה הזאת? האם לא בעד חירותנו? ועתה, אם קצה נפשנו לשאת את עול מושלי העולם כולו, איכה נכנע תחת שבת עריצים מקרב אחינו? ... אלה הנקראים בשם 'יהודים' [הקנאים], מתהלכים בקרב המקדש בידיים נוטפות דם-אחים" (שם, ד' ג' 10). ומיד לאחר-מכן: "יוחנן הקהיל במהרה את אזרחי-ירושלים והם עלו במספרם על הקנאים, אך נפלו מהם בכלי-נשקם ... ורבים נפלו חללים מזה ומזה ולא מעט היה גם מספר הפצועים ... ומעט-מעט נסוגו [הקנאים] אל הר-הבית [והתבצרו]" (שם, ד' ג' 12).

אז הזעיקו הקנאים לעזרתם 20,000 אדומים שהיו יהודים לפי דתם, לאחר שאבותיהם התגיירו בימי יוחנן הורקנוס. בבואם, קרא לעברם יהושע בן-גמלא להמנע ממלחמה והוסיף: "כי רמו עיני הרומאים אחרי כובשם את הגליל, וחרפה קשה לנו ממוות לבקש את רחמיהם בעת אשר קרבו להלחם בנו. אומנם בעיני גדול השלום מן המוות, אולם כבר יצאתי לקרב ולקחתי חלק במלחמה, ועל-כן אבחר למות בשם טוב מהאריך ימים בשבי" (שם, ד' ג' 3). האדומים דחו את דבריו ואמרו: "אנחנו האדומים

²⁷ ב"קדמוניות היהודים" כ' ט' 7, מופיע "יהושע בן-גמליאל".

²⁸ שמחוני העיר שם בעמוד 239: "וכנראה הוא זכריה בן-אבקולס, שהוזכר בתלמוד [קמצא ובר-קמצא]".

נשמור על בית אלוהינו ועל עיר אבותינו, ונצא להלחם בעדם כנגד האויבים הבאים מחוץ [הרומאים] והבוגדים אשר מבית [הנכנעים לרומאים]" (שם). שער-ירושלים נסגרו בעדם, אך הקנאים הכניסו אותם פנימה ונפתחה מלחמה עקובה מדם, ככתוב: "ואולם בכל הרצח הזה לא שב אף האדומים ... וביקשו את הכהנים הגדולים [חנן בן-חנן ויהושע בן-גמלא] ... במהרה תפשו אותם ושחטום ... ובאמת נוכל לאמר כי לו נשאר חנן בחיים, השלם השלימו היהודים [עם הרומאים] ... ואחרי מות הכהנים הגדולים, עלו הקנאים והמון האדומים על עם-ירושלים ושחטו אותם כשחוט בהמה טמאה ... ככה נהרגו שנים-עשר אלף איש" (שם, ד' ה' 2 - 3).

לאחר האסון הזה, עזבו האדומים את ירושלים לבקשת הקנאים, ואולם הקנאים המשיכו להתעמר בעם. לכן רבים נמלטו מירושלים, ככתוב: "מדי יום ביומו נפלו אל הרומאים אנשים רבים, אשר ברחו מפני הקנאים. אומנם קשה היתה מנוסתם, כי הציגו הקנאים משמר בכל מוצאי-העיר ואת כל איש אשר תפשו שם שפטו משפט מוות" (שם, ד' ו' 3). וזה מתאים לסיפור המלטות של רבן יוחנן בן-זכאי, המוזכר במסכת גיטין.²⁹ לאחר מכן ספגו האדומים נקמה מהירה מידי של שמעון בן-גורא, ככתוב: "ושמעון [בן-גורא] יצא מחברון ועבר בכל ארץ-אדום והחריב את הכפרים והערים ושיחת את כל הארץ ... ובעברתו [בכעסו] על העם [האדומי], עד אשר נהפכה ארץ-אדום למדבר ציה" (שם, ד' ט' 7). אחר-כך הוא חדר לירושלים ודחק את הקנאים, ככתוב: "ככה היה שמעון למושל ירושלים, בשנה השלישית למלחמה בחודש קסנתיקוס [ניסן, שנת 69 לספירה]. ויוחנן [בן-לוי] והמון הקנאים נסגרו בהר-הבית" (שם, ד' ט' 12). **אז החלה מלחמה בין שלושה מחנות יהודים בירושלים:** מחנה אלעזר בן-שמעון ושמעון בן-יאיר (הקנאים), מחנה יוחנן בן-לוי, ומחנה שמעון בן-גורא. ככתוב: "אנשי אלעזר ... הצו ברוח-שכרון על יוחנן, ויוחנן ואנשיו בזזו את בני-העיר ורבו בשמעון ואנשיו ... ובזה עשו טובה לרומאים" (שם, ה' א' 4). אבל כשהרומאים הגיעו לירושלים, המחנות התאחדו: "והמלחמה הקשה מן החוץ אשר התגוללה פתאום על העיר, הפסיקה בפעם הראשונה את מריבות-האחים הנצים" (שם, ה' ב' 4).

לשמעון היו כ- 15,000 לוחמים, ליוחנן היו כ- 6,000 לוחמים, ולא לעזר ושמעון בן-יאיר היו כ- 2,400 לוחמים (שם, ה' ו' 1). הרומאים קראו ליהודים להכנע ושלחו את יוסף לשכנע אותם: "וטיטוס ... פנה אל הלוחמים [היהודים] להסגיר בידו את העיר ... וגם שלח את יוסף לדבר איתם בשפת אבותיהם" (שם, ה' ט' 2). אבל לנסינות האלה, ענו היהודים: "בוז נבז למוות, ויקר הוא בעינינו מן העבדות ... אומר אתה כי חרב תחריב [את בית-המקדש]? הן יש לאלהים מקדש נעלה על ההיכל הזה - העולם כולו" (שם, ה' י"א 2). ובאשר ליוסף, הם יעצו לטיטוס כך: "הבוגד בעמו ובארץ-מולדתו, יבגוד בעם אחר ובארץ אחרת ביתר עוז" ("תולדות יוסף", 74). בפעם השנייה שיוסף ניגש לדבר אליהם, הם ענו לו באבן שפגעה בראשו והוא נפל והתעלף ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", ה' י"ג 3).

בראש הלגיונות הרומאים עמד טיבריוס אלכסנדרוס, נציב מצרים לשעבר ויהודי מיוחס במוצאו (אחינו של פילוס). כאשר הצבא הזה הגיע לירושלים הוא נתקל בקן-צרעות מאיים ומסוכן, שכן הלגיון העשירי כמעט והושמד מיד על-ידי הלוחמים היהודים, ככתוב: "והגיוחו [היהודים] במרוצה להלחם בלגיון העשירי ... מספר המגיחים מן העיר גדל כפעם בפעם והמבוכה רבה בקרב הרומאים ... וכמעט היה כל הלגיון עדי אובד ... והצופה אשר עמד להם [ל היהודים] על ראש החומה הניף את מעילו. ולאות

²⁹ "אבא סיקרא, ראש בריוני [הקנאים] ירושלים, בן אחותו של רבן יוחנן בן-זכאי היה ... אמר לו רבי יוחנן: 'עד מתי אתם עושים כך וממיתים את כל העולם ברעב [במצור, כי סלד מהקנאים]?' אמר לו: 'מה אעשה? אם אומר להם דבר יחרגוני'. אמר לו רבי יוחנן: 'ראה כיצד אוכל לצאת מכאן' ... אמר לו אבא סיקרא: 'הסכמנו ביננו שלא יצא מכאן אדם, אלא אם הוא מת'. אמר רבי יוחנן: 'הוציאוני כמת' ... היו מוליכים אותו [בארון] עד שקיעת החמה, עד שהגיעו לשערי ירושלים. אמרו להם השוערים: 'מי הוא זה?' אמרו להם: 'מת הוא' ... פתחו לו השער ויצא" (גיטין, דף נ"ו).

הנתון הזה פרץ המון חדש מתוך העיר בורם חזק מאד, עד אשר דמתה מרוצתו למרוצת חיות-טרף ובאמת לא עצר איש מהעומדים במערכה לשאת את כובד גבורת היהודים. וכאילו נתך על הרומאים ברד מכלי-קלע, הם ניתקו את שורותיהם ופנו עורף ונמלטו ... וכל הלגיון נפוץ, בחשבו כי איש לא יוכל לעמוד בפני עוצם-רוח היהודים וגם טיטוס בעצמו פנה-עורף ... הבושה הפכה את פני הצבא [הרומאי] (שם, ה' ב' 4 - 5). "והיהודים התנגחו עם [הרומאים] היוצאים להלחם איתם ... [והיהודים] ניצחו באומץ-רוחם והרומאים חתו מפני עוז-נפשם" (שם, ה' י"א 5). וכאשר גדוד מוקדונים הגיע לעזרת הרומאים, הוא למד על בשרו את גבורת היהודים: "בימים ההם בא אל מחנה הרומאים אנטיוכוס אפיפנס, עם אנשי צבא מזוינים רבים ועם גדוד שומרים ... כולם בני גיל אחד [צעירים] גבוהי-קומה ... [ואנטיוכוס] משתומם מאוד על אשר הרומאים מתרפים [לא מצליחים] להבקיע אל החומה ... [אז] מיהר אנטיוכוס עם המקדונים אל החומה, בהיותו איש-חיל מלומד-מלחמה ... אולם הצעירים אשר עלו עימו ניגפו כולם ורק מתי-מיספר שרדו מהם. הם בושו" (שם, ה' י"א 3).

כה עזה היתה גבורת היהודים, שהרומאים הגיעו לידי יאוש ממש: **"והרומאים חשבו כי לא יעלה בידם לכבוש את העיר לעולם ... וכבר כשל כוח אנשי-הצבא [הרומאים] מהעבודה הקשה וגם רוחם השתוחחה בקרבם אחרי המפללות הרצופות ... כי היהודים הבישו כפעם בפעם את כל תקוותיהם ... ועוד יותר התעצבו הרומאים בשומם אל לבם כי אחרי מלחמת-האחים בירושלים, והרעב ויתר פגעי-המלחמה וכל הנוראות אשר מצאו את היהודים, לא סר אומץ-רוחם. ועל-כן האמינו כי איש לא יוכל לעמוד בפניהם [של היהודים]"** (שם, ו' א' 2). וכאשר עלו הרומאים על חומות בית-המקדש, נפלו סמלי-הנשר שלהם בידי היהודים: **"ונושאי-הנשרים נלחמו בחוזק-יד להגן עליהם, כי לחרפה נוראה נחשב ביניהם אשר יגזול האויב אותם [בדומה לדגל]. אך לאחרונה, לכדו היהודים גם את הנשרים והשמידו את כל העולים"** (שם, ו' ג' 1). או אז, הציתו הרומאים באש את האולמים: **"וכבר הגישו אנשי-הצבא את האש אל השערים"** (שם, ו' ד' 2). ואחר-כך: **"ותפש בידו [אחד הרומאים] לפיד-בוער מתוך האש ... והוא שלח את האש אל חלון-הזהב, אשר בקרבתו היה המבוא מצד צפון אל הלשכות הסובבות את ההיכל. וכאשר התלקחה הלהבה, הרימו היהודים קול צעקה נוראה בהכירם את גודל האסון. ומהרו מכל עברים לעצור בעד האש, ולא חסו על חייהם ולא חמלו על כוחותיהם בראות עינם באובדן מקדשם ובית-חייהם, אשר למענו שמרו את נפשותיהם ... וקול משק-הלהבה העולה למרום, התערב בקול אנקת-החללים ... ובחרו [הכהנים] להפיל את עצמם אל תוך האש ולהשרף יחד עם ההיכל. אלה היו מאיר בן-בלגה ויוסף בן-דלויה"** (שם, ו' ד' 5 - ה' 1).

כשנפלה העיר בידי טיטוס, הוא קרא לאחרוני הלוחמים היהודים להכנע לפניו, אך הם ענו: **"כי לא יוכלו לכרות עמו ברית, יען נשבעו [נדרו נדר] לבלתי עשות את הדבר הזה לעולם"** (שם, ו' ו' 3). ואז הוא חריב את העיר, כאמור: **"וטיטוס בא אל העיר ... וציוה להרוס את שארית-העיר ולהפיל את חומותיה"** (שם, ו' ט' 1). חלק מהיהודים נמלט ברגע האחרון דרך המנהרות שתחת בית-המקדש (שם, ו' ח' 5). אלו שנפלו בשבי נשלחו לעבדות, או לקרבות-ראווה, או לתהלוכת הנצחון ברומא. "ומיספר המתים בכל עת המצור, היה מאה ועשרה ריבוא [110,000]. רובם יהודים, אך לא ילידי המקום [ירושלים]. כי מכל עברים נאספו אנשים אל ירושלים למועד חג-המצות, ופתאום סגרה עליהם המלחמה ... ככה נפלה ירושלים בשנה השנית למלכות אספסינוס, בשמיני לחודש גורפיאיוס [ח' אלול, 70 לספירה]" (שם, ו' ט' 3, ו' י' 1).³⁰

³⁰ ראו "קדמוניות היהודים", כ' י' 5.

באותו פסח שלפני המלחמה ברומאים, היו לדברי יוסף כ 2.5 מיליון יהודים בירושלים. זאת ניתן להבין מכאן: "ביקש את הכהנים למצא את מספר העם הגדול ... והנה הגיע החג הנקרא פסח ... והחבורה הנמנית על קורבן [פסח] אחד, לא מעטה מעשרה אנשים ... והכהנים מנו את הזבחים, ומספרם היה עשרים וחמישה ריבוא וחמשת אלפים ושש מאות [כלומר כ 255,000. ולפי חשבון של עשרה אנשים לפחות סביב קורבן, מגיעים למספר הנ"ל]. והמקריבים אותם, היו אנשים טהורים אשר התקדשו לחג [יהודים בלבד, לא כולל הנוכרים]" (שם, ו' ט' 3).

עדות נוספת לאוכלוסייה היהודית, סמוך לשנת 40 לספירה, נמצאת בדברי פילו: "ושמספר היהודים הגרים באלכסנדריה ובמדינה [הרומית] ממעלות לוב עד לגבול כוש [אזור סודן], מגיע למאה ריבוא [מיליון יהודים]" ("נגד פלאקוס", 43). והרומימוס, בן המאה ה 4 ומתרגם התנ"ך ללטינית (ה"וולגטה"), שירטט את תפוצת היהודים בתקופה הרומית. הוא סימן את גבולותיהם ממרוקו וספרד במערב ועד הודו במזרח, כשכתב: "ממאוריטניה שבאפריקה [מאוריטניה טינגיטנה, הפרובינציה הרומית שבירתה היתה טינגיס שהיא טנג'יר בצפון מרוקו], עבור במצרים ... מסופוטמיה ופרס, הם מגיעים עד הודו. זה אורך [המרחב] שלכם יהודים" (Epistulae, 4, 129).³¹

אם נתבונן שוב ב"קדמוניות היהודים" בפרק כ' ט' 7, נגלה להפתעתנו שבית-המקדש נחרב מעט אחרי שהסתיימו לחלוטין עבודות בנייתו, ככתוב: "ובזמן ההוא [סמוך לתחילת המלחמה] הסתיימה בניית המקדש ... והוא [אגריפס השני] הדיח את יהושע בן-גמליאל מהכהונה הגדולה ומסרה למתתיה בן-תאופילוס - שבימיו התחילה מלחמת היהודים ברומאים". ואם נתבונן שם בפרק ט"ו י"א 1 - 6, נגלה **שבית-המקדש שאנו מכנים "השני" הוא בעצם השלישי, כי את השני החרב הורדוס לצורך בניית החדש, ככתוב: "והורדוס, בשנה השמונה-עשרה למלכות [19 לפה"ס] ... החל במפעל אדיר, לבנות בעצמו את המקדש לאל ... ואמר להם שלא יחריב את בית-מקדשם, עד שיעשו כל ההכנות לבנייתו בשלמות מחדש ... והורדוס הסיר [הרס] את היסודות הישנים, והניח אחרים והקים עליהם את בית-המקדש ... ובנה אותם במשך שמונה שנים [עד 11 לפה"ס]. ובית-המקדש עצמו נבנה על-ידי הכהנים במשך שנה אחת ושישה חודשים [שנת 10 לפה"ס, פחות שישה חודשים. אבל כאמור, עבודות הבנייה נמשכו עד תחילת המלחמה]. וכל העם נתמלא שימחה" (שם, ט"ו י"א 1 - 6).**

תיאור מפורט של ירושלים ובית-המקדש לפני חורבנם, נמצא במסכת מידות במישנה, ב"תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים" (ה', ד'-ה'), בכתבי פילו ("החוקים לפרטיהם") ועוד. יוסף סיכם ואמר: "אני מאמין כי האלהים אשר גזר להחריב את העיר המטמאה, ורצה לטהר את בית-מקדשו" ("תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", ד' ה' 2). ואולי גזר כך כי הביניין של הורדוס לא היה רצוי בעיניו, ובגלל זה דווקא הרומאים ידדי הורדוס שאיפשרו את בנייתו – הרסו אותו.

³¹ תורגם מהאתר Monumenta.ch. וכן הירשברג, "תולדות היהודים באפריקה הצפונית", כרך א', ע' 30.

חומות העיר העתיקה בירושלים. צילום המחבר, 19.4.2016.

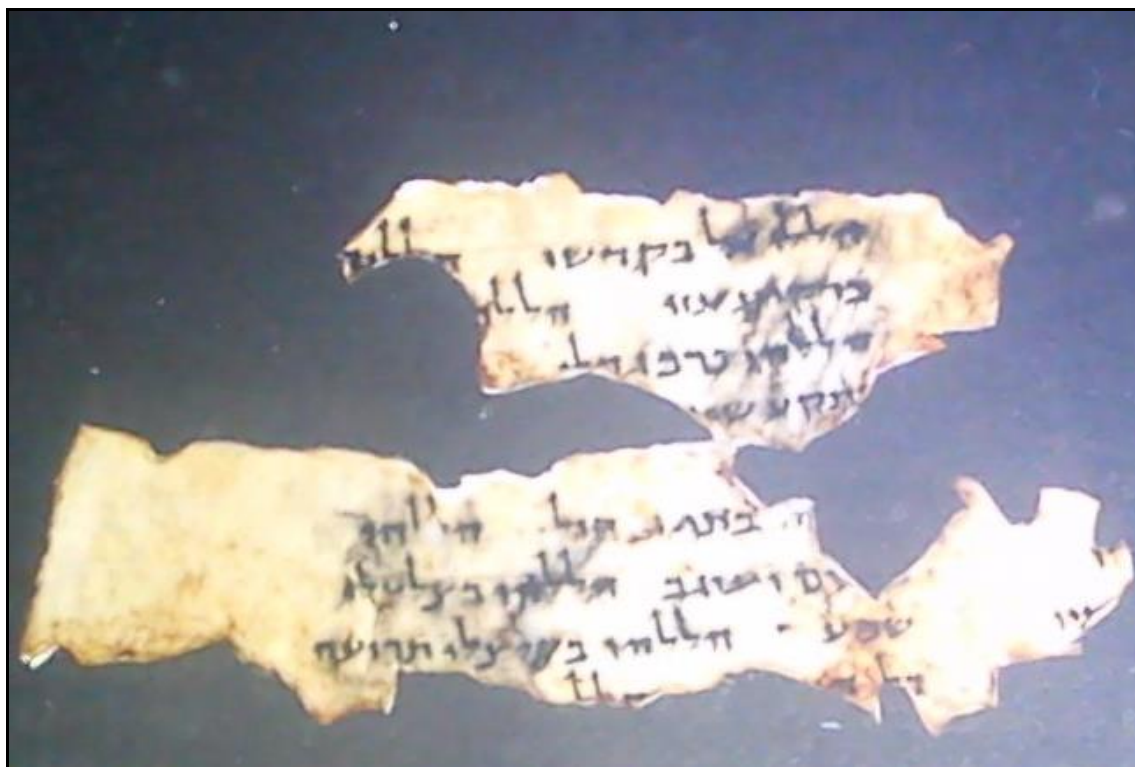
כעבור שבע שנים מתחילת המלחמה, הגיעו הרומאים למבצר האחרון, הוא מצדה. **במצדה החלה המלחמה ובמצדה הסתיימה.** בה טמונה תמצית הפילוסופיה, הנשמה של מלחמת-החירות הישראלית. וכך תאר זאת יוסף: "והיה [סילבה] לנציב ביהודה [בשנת 73 לספירה]. וכל הארץ נכנעה במלחמה, רק מבצר אחד עוד החזיק במרדו ... ושם המבצר מצדה ... אולם אלעזר [אלעזר בן-יאיר מפקד המבצר] לא חשב להמלט על נפשו ... וגמר בנפשו למות הוא וכל אשר עמו [ואלה הדברים שאמר לעם לפני בוא הרומאים] ...

י'הן מני-אז קיבלנו עלינו לבלתי עבוד את הרומאים וגם לא אדונים אחרים, זולתי את אלהים לבדו, כי רק הוא מושל האדם באמת ובצדק ... כי הנה אנחנו היינו הראשונים להרים יד בהם [ברומאים], ואנחנו נשארנו האחרונים להלחם איתם. והנה אני חושב כי צדקה עשה איתנו אלהים, בתנו בידינו למות מות-גיבורים בני-חורין ... כי המוות קורא דרור לנשמות ושולח אותן לשוב אל נווה-הטהרה אשר שם ביתן ... אחרי אשר תפטר הנשמה מהסבל המושך אותה אל האדמה הדבק בה ותגיע אל משכן-נחלתה, רק אז תחליף כוח-נצחים ... כי אין כליון שולט בה והיא סיבת כל התמורות אשר בגוף. וכל אשר תיגע בו הנשמה - יחיה ויפרח, וכל אשר תרחק ממנו, יבלה וימות. ... **נתבונן אל דרכי אנשי-הודו, השוקדים על דרכי-החוכמה כל ימיהם** ... וכל ישעם וחפצם, להתיר את הנשמות ממאסר-הגויות ... והם מאמינים בלבב-שלם כי חיי הנשמות יחד הם נצח ואמת ... ואיך לא נבוש ונכלם, אם ניפול ברוחנו מההודים? ... [ואף אם] החיים הם תכלית-הטוב לאדם והמוות הוא אסון נורא, הנה השעה מצווה עלינו ודורשת ממנו לשאת את המוות בלב נכון, כי רצון אלהים הוא ... הן למוות נולדנו ולמוות הולדנו את צאצאיו, ומן המוות לא ימלטו אף המאושרים בבני-האדם. אולם חיי-חרפה ועבדות ...

לא נגזרו על האדם מבריא, ורק ממורכך-לב נושאים האנשים את סבל הנוראות האלה ... ואוי למלאי-הימים, אשר יכשל כוח זקנתם לשאת את הצרות. ראה יראה האחד בהלקח ממנו אשת-נעוריו להרפות, ושמע ישמע את קול בנו המשווע לעזרת אביו, וידיו תהיינה אסורות ולא יהיה לו כוח להושיע - לא ולא! עוד ידינו לא אסורות ... ומות נמות בטרם נהיה עבדים לשונאינו, **ובני-חורין נשאר בעזבנו את ארצות-החיים - אנחנו, נשינו ובנינו!** ...

[ואז] מיהרו לאסוף את כל רכושם אל מקום אחד ולשלוח בו אש. ואחרי זאת בחרו בגורל עשרה אנשים מתוכם, אשר ישחטו את כולם ... והאנשים האלה שחטו את כולם בלא רעד ... לאחרונה [לבסוף] מסרו התשעה את עצמם לשחיטה, והאחד אשר נותר אחריהם בדק את המון השוכבים על הארץ ... וכאשר נוכח לדעת כי כולם מתו, הצית אש בכל פינות ארמון-המלך ובכל עוצם ידו תקע את חרבו בבשרו ... בכל-זאת נסתרו מפניהם [מפני הרומאים] אישה זקנה אחת ואישה אחרת ממשפחת אלעזר, אשר נפלאה מיתר הנשים בתבונה ובלימודים. ואיתן יחד עוד חמישה ילדים, כי התחבאו בצינורות ... ומיספר ההרוגים היה תשע מאות וששים [960] נפש והנשים והטף בכלל. הדבר הנורא הזה נעשה בחמישה-עשר לחודש קסנתיקוס [ט"ו בניסן, פסח שנת 73 לספירה] ... [וכשהגיעו הרומאים] עלו [הניצולים] מן המנהרות וסיפרו לרומאים את כל הנעשה. והאישה השניה היטיבה לבאר את הכל ולתאר את המעשה לפרטיו [ובזכותן נשמר הסיפור לדורות] " (תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים", ז', ח' 1 - ט' 2).

מעשה מצדה נתפש אומנם כמעשה-גבורה, אבל אפשר לראותו גם כמעשה אובדן ויאוש, לאחר חורבן בית-המקדש. וחשוב לזכור שתורת-ישראל שוללת מעשה כזה ובוחרת בחיים, ככתוב: "החיים והמוות נתתי לפניך, הברכה והקללה - **ובחרת בחיים!**" (דברים ל' 19). וכן: "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי, אשר יעשה אותם האדם - וחי בהם!" (ויקרא ח"י 5).

קטע ממזמור תהילים ק"נ שנמצא ומוצג במצדה. צילום המחבר, 1.9.2013.

זוג ציפורים (טריסטרמית) במרומי מבצר מצדה. צילום המחבר, 20.4.2016.

• מקורות ציקריים

1. דה-רוסי, עזריה. מאור עיניים. מנטובה, 1574.
2. כהנא, דוד. ביבליותיקה גדולה, חוכמת שמעון בן-סירא. ורשה: תושיה, 1912.
3. פרנקל, יצחק. כתובים אחרונים. ורשה: דפוס אלכסנדר גינז, 1923. (ספר חשמונאים ובן-סירא).
4. שולמאן, קלמן. תולדות יוסף. וילנה: דפוס ר' יוסף ראובן, 1859.
5. שטיין, מנחם. כתבי היסטוריה: נגד פלאקוס, המלאכות אל קאיוס. תל-אביב: א.י. שטיבל, 1937.
6. שטיין, מנחם. קדמוניות היהודים (נגד אפיון): חיי יוסף. רמת-גן: מסדה, 1933.
7. שמחוני, יעקב נפתלי. קדמות היהודים נגד אפיון. תל-אביב: א.י. שטיבל, 1939.
8. שמחוני, יעקב נפתלי. תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים. ורשה: א.י. שטיבל, 1923.
9. Thackeray, St.J. Henry. **The letter of Aristeeas**. London: Macmillan & Co., 1904.
10. Whiston, William. **The Antiquities of the Jews**. London: Ward Lock & Co., 1878.

באהבה לאימי רחל ולאבי אליהו.

יהיו לרצון אמרי-פי והגיון ליבי לפניך, השם צורי וגואלי.

